AŠ TEN BUVAU

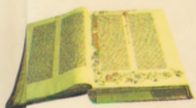
ITALŲ RENESANSAS

Europa 1527 metais

ŠIAURĖS JŪRA

ANGLIJA

Nyderlandai

FLANDRIJA

Bretanė

PRANCŪZIJA

ATLANTO VANDENYNAS

Burgundija

Kastilija

Aragonas

ISPANIJA

Granada

VIDURŽEMIO

Sutartiniai ženklai

 Venecijos imperija

 Karolio V valdomos žemės

 Šventosios Romos imperijos ribos

ŠVEDIJA
DANIJA
LIETUVOS
DIDŽIOJI
KUNIGAIKŠTYSTĖ
Š
V
R
P
BRAUN-
ŠVEIGAS
BRANDENBURGAS
LENKIJA
Vokietija
Vitenbergas
SAKSONIJA
HESENAS
Krokuva
MAINCAS
ŠVENTOJI
ROMOS IMPERIJA
ŠVEICARIJA
Teraferma
MILANAS
Pavija
Lodis
Vičenca
Padua
VENECIJA
MANTUJA
FERARA
Parma
Bolonija
GENUJA
Forli
Riminis
FLORENCIJA
Urbinas
Arnas
POPIE-
ŽIAUS
SRITIS
SIENA
Tiberis
Roma
OSMANŲ
IMPERIJA
Italija
NEAPOLIS
Graikija
JŪRA

AŠ TEN BUVAU

ITALŲ RENESANSAS

AŠ TEN BUVAU

ITALŲ RENESANSAS

DŽONAS D. KLERAS

UDK 087.5:7.034(450)
Cl-18

Versta iš
John D. Clare
ITALIAN RENAISSANCE
by Riverswift, Random House,
London, 1994

Angliškojo leidimo rengėjai:

Teksto autorius John D. Clare
Mokslinis konsultantas dr. Alan Millen
Fotografavimo vadovas Tymn Lintell
Fotografas Charles Best
Meninė vadovė Dalia Hartman

Švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduota

Knygos išleidimą parėmė
Atviros Lietuvos fondas

© Tekstas John D. Clare, 1994
© Fotografijos Charles Best, 1994
© Vertimas į lietuvių kalbą
„Alma littera“, 1996

Džonas D. Kleras
ITALŲ RENESANSAS
Iš anglų kalbos vertė
Renata Šutovaitė

Redagavo Nijolė Skliutaitė

ISBN 9986–02–179–0
ISBN 1–898304–00–9

SL 412. 1996 03 01. 8 sp. l. Tiražas 16 000 egz. Užsak. 329
Išleido „Alma littera“ leidykla, Šermukšnių 3, 2600 Vilnius.
Spaudė „Spindulio“ spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas

Turinys

Viduramžių pabaiga

Pasaulis XIV–XV a. buvo visiškai kitoks negu dabar. Europoje Anglijos karaliui priklausė dideli Prancūzijos plotai, musulmonai maurai valdė Granadą Ispanijos pietuose, o Pietryčių Europa buvo galingosios Osmanų imperijos dalis. Italiją ir Vokietiją sudarė daugybė mažų nepriklausomų valstybėlių (nors Vokietijos ir šiaurės Italijos siuzerenu buvo pripažįstamas Šventosios Romos imperijos imperatorius). Popiežius skelbėsi esąs viso krikščioniškojo pasaulio dvasios vadovas, bet kartu jis buvo ir mažos, maištingos valstybėlės vidurio Italijoje valdovas.

Tais laikais šiaurinė Italijos dalis buvo turtingiausias Europos kraštas; ypač turtais garsėjo miestai-valstybės Florencija ir Venecija. Tai buvo respublikos (jų nevaldė joks karalius). Venecijai priklausė nedidelė imperija prie Viduržemio jūros. Tada europiečiai dar nieko nežinojo apie Ameriką ir nenorėjo tikėti, kad savo keliones aprašęs venecijietis pirklys Markas Polas (1254–1324) tikrai buvo Kinijoje.

O visų svarbiausia, kad viduramžių pasaulėžiūra buvo kitokia negu dabartinė.

Viduramžių žmonėms neregimasis — pragaro siaubūnų ar demonų — pasaulis buvo lygiai tok pat tikras, kaip ir kasdienė badmečių, ligų bei žudynių patirtis. Pavyzdžiui, buvo tikima, kad visi vaikai, gimę Strudo kaimelyje Anglijoje, turi uodegas — tai esanti Dievo bausmė už tai, kad kažkada kaimiečiai apmėtę žuvų uodegomis šventąjį Ostiną. Kai užklydęs keliautojas nerado nė vieno išsigimusio uodeguoto vaiko, jis nesuabejojo girdėtu pasakojimu, o tik nuoširdžiai pašlovino Dievo malonę.

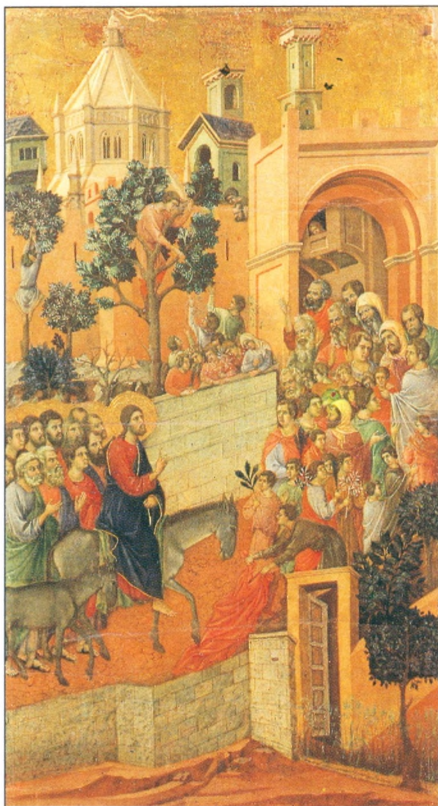
Mintis, jog istorijoje būta „renesanso laikotarpio", išpopuliarėjo po 1860, kai šveicarų istorikas Jakobas Burkhartas išleido knygą „Italijos renesanso civilizacija". Prancūzų žodis *renaissance* reiškia „atgimimą". XIX šimtmečio pabaigos rašytojai šiuo žodžiu apibūdindavo „perėjimą iš viduramžių į naujuosius amžius". Jų nuomone, tas laikotarpis truko maždaug nuo 1400 iki 1600: žmonija iš naujo atrado klasikinį pasaulį (senovės Graikiją ir Romą), suklestėjo Italijos civilizacija. Kaip rašė anglų istorikas Dž. A. Saimonsas, tai buvo laikas, kai „žmonija tarsi nubudo iš snaudulio ir pradėjo gyventi".

Žmonės, gyvenę renesanso laikais, ir patys jautė, kad vyksta kažkas nauja. „Viduramžių" sąvoką pirmasis pavartojo Italijos mokslininkas Flavijas Bjondas (1392–1463), apibūdindamas sąstingio laikotarpį tarp šlovingosios Romos ir jo paties kūrybingų laikų. XV a. rašytojai savo amžių vadino „naujuoju", nes mokslo atgimimas sugrąžinęs pasauliui prarastą „senovės žavesį".

Ar renesanso iš tiesų būta?

Kai kurie dabarties istorikai neigia tarp 1400 ir 1600 buvus atgimimo laikotarpį; jų nuomone, toks pavadinimas atsirado dėl nepagrįstai neigiamo viduramžių vertinimo. Pavyzdžiui, Saimonsas rašo, kad viduramžių žmonės buvę „pusiau barbarai... menkystos, [skendėję] kvailybėje ir neišmanyme... garbinę šventuosius iš prietaringumo, o piktąją dvasią — dėl kerų". Tad nestebina ir šio istoriko išvada, jog renesansas „išvadavo žmoniją iš kalėjimo".

XVI a. renesanso iškvakarės vadintos „gotiškuoju" laikotarpiu, nes buvo norima pabrėžti, kad jis buvęs toks pat barbariškas, kaip ir patys gotai, sugriovę Romos imperiją. Dabar mokslininkai linkę pripažinti, kad ir viduramžiai turėjo genialių mokslininkų, menininkų bei architektų. Gotikos architektūra, jos kylančios į viršų erdvės bei siauri vitražų langai kelia pagarbią baimę. Gotiškojo stiliaus tapybai būdinga įvairių atspalvių gausa, o viena kitą užstojančios skirtingo dydžio figūros sukuria

gelmės iliuziją. Vieno muzikos istoriko nuomone, tik XX a. viduryje sugebėta prilygti viduramžių ritmams. Jei mes teigiame, jog tada žmonės buvę „kvaili", tai tik todėl, kad jau nebesugebame suprasti jų pasaulėžiūros ir vertybių.

Bet jei viduramžiai nebuvo kvailybės ir nuosmukio amžius, iš kur tad kilo tvirtinimas, jog vėl atgimė mokslai? Vieni istorikai sako, kad XV–XVI a. tėra tik „viduramžių klestėjimo" laikai, kiti šį laikotarpį vertina kaip reformacijos (permainų religijoje XVI–XVII a.) pradžią.

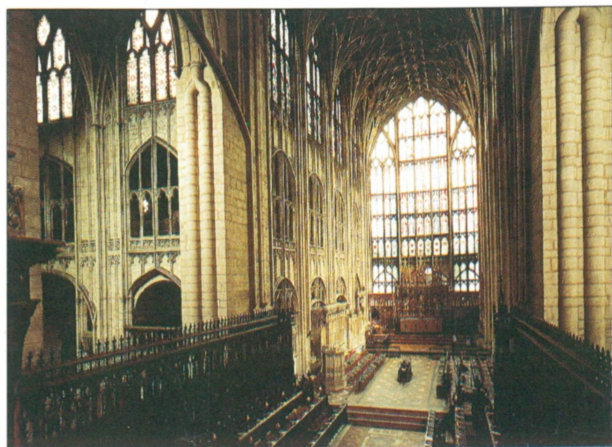
Tačiau dauguma mūsų dienų istorikų sutinka, kad buvo toks laikotarpis, arba kultūrinis sąjūdis, kurį galime vadinti renesansu, nors ir skirtingai nusako jo trukmę. XV šimtmetyje (kartais vadinamame klasikiniu renesansu) būta sąmoningų pastangų pakeisti visas visuomenės gyvenimo sritis — politiką, menus ir literatūrą, lavinimą, manieras bei religiją — pagal senovės graikų ir romėnų pavyzdį (žr. 8–31 p.). Matyt, tai buvo vienintelis kartas, kai patys istorikai kreipė istoriją!

Vėliau brandusis renesansas labiau pabrėžė pažinimo ir naujų idėjų svarbą (žr. 40–53 p.). Didžios asmenybės, tokios kaip Leonardas da Vinčis (1452–1519), Mikelandželas (1475–1564) ir Rafaelis (1483–1520), gerokai pastūmėjo žmonijos pažangą. Kaip rašo istorikas Dž. H. Plambas, „laikai [buvo] žiaurūs, bet svaidėsi genijais su fokusininko nerūpestingumu".

Ši knyga supažindins su kai kuriomis renesanso laikotarpio permainomis, ir jūs patys galėsite nuspręsti, ar tai buvo naujųjų amžių pradžia.

Kitame puslapyje: viduramžiais žmonės verčiami neprieštarauti tam, kuo liepta tikėti. Šiame paveiksle pavaizduota, kaip eretikas (žmogus, nepripažįstantis Bažnyčios mokymo) sudeginamas ant laužo.

Gotikos meno ir architektūros pavyzdžiai: kairėje — dailininko Dučo (apie 1260–1318) tapytas Kristaus įžengimas į Jeruzalę; apačioje — Glosterio katedra Anglijoje.

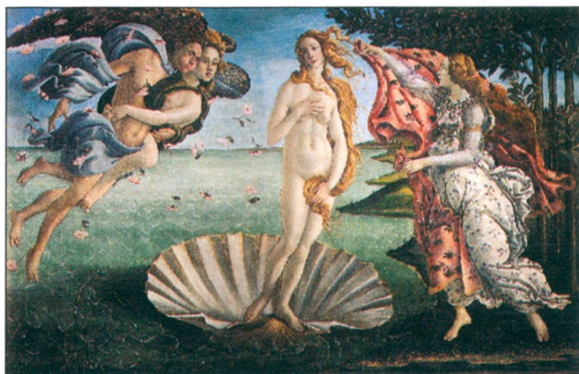

Humanistai

Kai kurie istorikai renesanso pradžia laiko italų poeto Frančesko Petrarkos (1304–1374) laikus. Petrarka buvo puikus rašytojas, kritikavęs mokymą viduramžių universitetuose, daugiausia dėmesio skyrusį logikai ir bažnytinei teisei. Jis siekė atgaivinti tokį išsilavinimą, kokį gaudavo senovės Romos jaunuoliai, — grindžiamą humanitariniais mokslais: gramatika, poetika, istorija, etika (gražaus elgesio taisyklėmis) ir retorika (iškalbos menu). Mokiniai, įgiję tokį išsilavinimą, vadinosi humanistai.

Renesanso humanistai pradėjo naują studijų kryptį. Jų domėjimasis gramatika ir etika skatino rinkti bei tyrinėti senovės Graikijos ir Romos autorių veikalus. Jie aistringai domėjosi senovės istorija; Flavijas Bjondas (žr. 6 p.) ir Podžas Bračolinis (1380–1459) tyrė antikos laikų archeologinius radinius. Be to, Podžas Italijos ir Vokietijos vienuolynų bibliotekose ieškojo senovinių dokumentų. Daugiau graikiškų tekstų originalų pateko į Italiją žlugus Konstantinopoliui (1453), kai jį užgrobė turkai osmanai. Graikų filosofo Platono (apie 427–347 pr. Kr.) dialogai mokslininkui humanistui Marsilijui Fičinui (1433–1499) padarė tokį įspūdį, kad jis ir jo sekėjai paskelbė Platoną esant tokį pat svarbų kaip Mozė. Jie teigė, kad Platonas buvęs „krikščionis dar prieš Kristų“. Neoplatonikai (naujieji platonikai) ir jų mintis, jog per grožį ir meilę apsireiškia Dievas, renesanso laikotarpiu buvo labai įtakingi.

Humanistai karštai tikėjo „žmogaus genijumi... žmogaus proto išskirtinumu ir nepaprasta galia“, kurią knygoje „Žmogaus orumas ir pranašumas“ išaukštino Džanocas Manetis (1396–1459).

Humanistai tapo mokytojais, teisininkais ir politikais. Kitus mokslininkus jie kaltino atsilikimu ir netgi barbariškumu, o save apibūdino kaip „universaliuosius žmones“, puikiai išmanančius visus dalykus. Norėdami pabrėžti savo naujoviškas pažiūras, daugelis humanistų įvaldė naują „itališkąją“ rašyseną pasviromis raidėmis, klaidingai manydami, jog taip buvo rašoma klasikiniais laikais. Ji pakeitė viduramžiams būdingą gotiškąjį rašto stilių. Iš dalies būtent humanistinė propaganda įskiepijo žmonėms požiūrį, kad renesanso epochoje civilizacija ir mokslas labai patobulėjo.

Į pirmuosius humanistus buvo žiūrima įtariai, kaip į maištininkus, skelbiančius pavojingas idėjas. Pavyzdžiui, Lorencas Vala (1407–1457) parašė itin svarų lotynų kalbos vadovėlį. Tačiau kartu jis kritikavo tuomet naudotą lotyniškąjį Biblijos vertimą, o kai įrodė, kad „Konstantino dovana“ (dokumentas, suteikiantis popiežiui teisę valdyti vidurio Italiją) tėra klastotė, popiežius tiesiog įniršo.

Dauguma humanistų dirba Italijos valdovų bei didikų dvaruose namų mokytojais.

Kairėje: „Veneros gimimo“ autorius florencijietis Sandras Botičelis (1444–1510) patyrė nemažą Platono raštų įtaką. Paveiksle Venera (įkūnijanti meilę, grožį ir visą žmoniją) išnyra iš beformės jūros, kaip kad civilizacija atgimsta po viduramžių chaoso.

Apačioje: keturi Florencijos humanistai, nutapyti Domeniko Girlandajo (1449–1494). Manoma, kad paveiksle vaizduojami lotynų kalbos mokovas Marsilijas Fičinas ir poetas Kristoforas Landinas, poetas Policianas ir Florencijos akademijos graikų kalbos profesorius Demetrijas Chalkondilas.

Florencijos piliečio garbė

1402 humanizmo pergalę Florencijos respublikoje nulėmė atsitiktinumas.

Dvylika metų miestas kariavo su Milano hercogu Džanu Galeacu Viskončiu. Karo metais Florencijos kancleris buvo mokslininkas humanistas Kolučas Salutatis (1331–1406). Daugybėje sąmojingų straipsnių prieš Viskontį jis pavaizdavo Florenciją kaip naująją Romos respubliką, kovojančią prieš tironiją dėl savo laisvės. Džanas Galeacas pripažino, kad Salutačio plunksna pridarė daugiau žalos nei florencijiečių kavalerija!

1402, kai Milano kariuomenė jau buvo užėmusi aplinkinius miestus ir pasirengusi pulti Florenciją, Džanas Galeacas susirgo ir mirė. Florencija ištvėrė apsiaustį, o kova įtikino miestelėnus, kad respublikos ir humanizmo šalininkai buvo teisūs. Kaip rašė vienas istorikas, „jei norite suvokti idealus, imkitės juos ginti".

Kilmingieji piliečiai ir turtingi pirkliai džiugiai pritarė humanistų idėjoms, mokyti žmonės buvo skiriami miesto valdžios pareigūnais bei mokytojais. 1427 Respublikos kancleriu florencijiečiai paskyrė mokslininką humanistą Leonardą Brunį (1370–1444). Knygoje „Florencijos miesto šlovei" Brunis teigia, kad renesanso humanizmas gimė būtent šiame mieste.

„Florencija — protingiausių žmonių tėvynė. Kad ir ką jie darytų — kariautų, politikuotų, mokytųsi, mąstytų ar prekiautų, — jiems tai pavyksta geriau už kitus", — rašo Brunis. Būtent Florencijoje randasi „pilietiškasis" humanizmas — mintis, jog kiekvienas pilietis privalo dirbti bendruomenės labui. Didžiavimasis savo miestu skatina florencijiečius skirti dideles pinigų sumas architektūros projektams bei meno kūriniams.

1401 skulptorius Lorencas Gibertis (1378–1455) laimi konkursą: jis suprojektuoja ir lieja iš bronzos šiaurinių Baptisterijos durų (žr. viršuje) reljefus. Darbas trunka 21 metus. Netrukus jis prašomas papuošti ir rytines duris. Skulptorius dirba dar 27 metus (žr. dešinėje). Kaip sakė Mikelandželas, Giberčio durys „vertos Rojaus vartų".

Turtuoliai ir mecenatai

XV a. Florencija buvo viena turtingiausių Europos valstybių. Jos auksine moneta — florinu galima buvo mokėti visoje Europoje.

Miesto turtus sukrovė 21 *arte*, arba gildija. Tai amatininkų ir pirklių sąjungos, kurios laikėsi griežtų taisyklių, saugančių gaminių kokybę. Pati turtingiausia buvo drobės pirklių gildija *Arte di Calimala*. Didžiausio klestėjimo laikotarpiu Florencijos meistrai kasmet išausdavo septyniasdešimt tūkstančių ploniausio audeklo rietimų, dažytų skaisčiai geltona ir raudona spalva; kiekviena atraiža būdavo pažymima *arte* antspaudu, garantuojančiu kokybę. Florencijos drobės buvo parduodamos visoje Europoje. Buvo dar 6 didelės gildijos: vilnos pirklių, šilko audėjų, bankininkų, teisininkų, prieskonių ir kailių pirklių. Šių gildijų nariai pravardžiuoti „lašiniuočiais".

Florencijoje gyveno daugiau kaip šimtas tūkstančių žmonių; didžioji dauguma buvo neturtingi. 21 gildiją sudarė ne daugiau kaip šeši tūkstančiai narių, o ir jų dauguma tebuvo smulkūs amatininkai, „džiūsnos", neturėję atliekamų pinigų. Taigi už to amžiaus kultūros laimėjimus mokėjo negausus labai turtingų pirklių bei didikų sluoksnis. Jų turtai ir globa padėjo rastis daugeliui renesanso meno kūrinių.

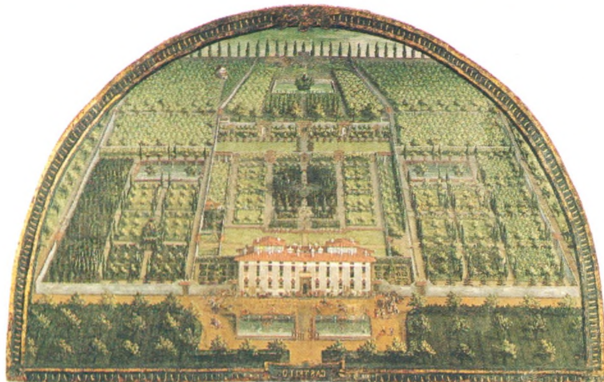
Kodėl valdantysis luomas negailėjo pinigų menui?

Mat turtuoliai gerai suvokė pilietinę pareigą. Pavyzdžiui, *Arte di Calimala* įsipareigojo išlaikyti Baptisterijos pastatą: būtent ši gildija 1401 davė užsakymą Giberčiui (žr. 10 p.). Vilnos pirkliai rūpinosi Florencijos katedra, jie užsakė architektui Filipui Bruneleskiui (1377–1446) pastatyti katedros kupolą (žr. 17 p.).

Bažnyčia mokė, jog prekeivių ir palūkininkų uždirbti pinigai yra nedori, tad daugelis pirklių jautėsi esą nuodėmingi ir stengėsi pelnyti Dievo atleidimą aukodami visuomenei. Turtingas florencijietis pirklys ir bankininkas Kozimas Medičis (1389–1464) dosniai aukojo bažnyčių statybai; Šv. Morkaus vienuolynui Florencijoje atstatyti jis išleido daugiau kaip 40 tūkstančių florinų.

Be to, knygos ir gražūs daiktai leisdavo turtingiesiems mecenatams atsikvėpti, užmiršti kasdienę prievartą bei kančias. Kozimas užmiestyje pasistatė keletą romėniško stiliaus vilų ir išpuošė jas freskomis bei skulptūromis. Jo anūkas Lorencas Puikusis (1449–1492), išauklėtas mokytojų humanistų, sakė, kad „visuomeninių rūpesčių sujauktas mano protas" geriausiai pailsi mokydamasis.

Lorencas Puikusis švaistė pinigus šventėms ir turnyrams, samdydamas būrius menininkų kaukėms, vėliavoms ir pakyloms gaminti. Per šventes reikėdavo ir muzikantų, net pats Lorencas yra sukūręs keletą karnavalo dainų. Iš dalies būtent jo išlaidumas 1490 sužlugdė šeimos verslą — bankininkystę. Medičių šeima valdė Florenciją nuo 1434, todėl jų banko žlugimas sukėlė finansinę ir politinę krizę, visiems laikams nusmukdžiusią miesto ekonomiką.

Menų globa buvo vienas iš būdų turtuoliams, ypač valdovams (žr. 26 p.), pasipuikuoti turtu. Kozimas Medičis įkūrė Florencijoje Platono akademiją ir išlaikė mokslininkus humanistus, tokius kaip Fičinas. Lorencas rinko graikų ir romėnų senienas, kvietėsi humanistus bei menininkus į filosofines diskusijas prie puotos stalo. Knygoms jis išleisdavo daugiau kaip pusę pajamų. Kaip rašė vienas amžininkas, būtent Lorencas skatino imtis vėl kurti grožinę literatūrą italų, o ne lotynų kalba.

Antra vertus, rūpinimasis bendruomene leido galingiesiems parodyti savo politinę jėgą. Tikriausiai todėl jie užsakinėdavo menininkams biustus bei raitelių skulptūras (žr. 18 p.).

Savo darbuose menininkai dažnai pavaizduoja ir globėją, užsakiusį kūrinį. Paveiksle „Išminčių kelionė“ dailininkas Benocas Gocolis (1420–1497) tapo jaunąjį Lorencą Medičį (ant balto žirgo). Iš paskos joja jo tėvas Pjeras ir senelis Kozimas.

Viršuje: Medičių Kastelo vila Florencijos apylinkėse.

Didžiausia apyvarta tais laikais pasižymi moneta, turinti 3,5 gramo aukso. Venecijoje kaldinta vadinasi dukatas (iš dešinės), o Florencijoje — florinas.

Perspektyva tapyboje

Tapytojams labiausiai rūpėjo, kaip trimatį tikrovės vaizdą perkelti ant dvimačio (plokščio) paviršiaus. Apie 1410 architektas Filipas Bruneleskis padarė atradimą: menininkai galėtų nurungti viduramžių meistrus vaizdo tikroviškumu, naudodamiesi perspektyva.

Bruneleskis pastebėjo, kad lygiagrečios žalsvo marmuro juostos ant Florencijos Baptisterijos sienų toldamos tarsi artėja viena prie kitos. Jis sukūrė matematiškai pagrįstą perspektyvos sistemą, kuria naudodamasis menininkas gali įtikinamai atkurti plokštumoje nuotolio iliuziją. Bruneleskio idėjos išplito tada, kai jas savo knygoje „Apie tapybą“ išdėstė architektas Leonė Batista Albertis (1404–1472).

Vienas pirmųjų naująją techniką panaudojo florencijietis dailininkas Mazačas (Tomazas di Džovanis, 1401–1428), atsisakęs gotiškojo tapybos stiliaus (žr. 7 p.). Tačiau uoliausias naujųjų idėjų šalininkas buvo kitas dailininkas iš Florencijos, Paolas Učelas (1397–1475). Legenda pasakoja, kad kartą, kai žmona jį pakvietė eiti miegoti, Učelas atsakė mieliau pasiliksiąs su savo „švelniąja meiluže — perspektyva".

Kairėje: perspektyvos teoriją gerai atspindi Leonardo da Vinčio paveikslo „Išminčių pagarbinimas" eskizas (apie 1481). Menininkas įsivaizduoja „linijų subėgimo tašką" ties horizonto linija (už piestu stovinčio arklio paveikslo centre). Visos brėžinio linijos, projektuojamos į šį vienintelį tašką, sukelia trimatės erdvės įspūdį. Kaip ir daugelis Leonardo sumanymų, šis paveikslas liko nebaigtas.

Dailininkas naudojasi ekranu, vadinamuoju „Albercio šydu", kad išgautų teisingą liutnios piešinio perspektyvą. Jis nupiešė groteles atitinkantį tinklelį, o dabar langelis po langelio piešia tai, ką mato. Gylio iliuziją jis kuria trumpindamas tolyn nuo stebėtojo bėgančias linijas; ši technika vadinama perspektyviniu sutrumpėjimu.

Architektūra

Renesanso humanistai, tokie kaip Flavijas Bjondas ar Podžas Bračolinis(žr. 8 p.), žavėjosi klasikiniais graikų ir romėnų pastatais . Iš senovės laikų buvo išlikę daug statinių (pavyzdžiui, Romos Panteonas bei Koliziejus), ir renesanso architektai juos kopijavo.

Filipui Bruneleskiui, kuriam 1418 buvo patikėta suprojektuoti Florencijos katedros kupolą, iki tol niekada nebuvo tekę statyti jokio kupolo. Tačiau jis buvo kruopščiai išstudijavęs senovinius romėnų pastatus — taip kruopščiai, kad net lipdavęs ant stogų kopijuoti čerpių. Be to, Bruneleskis buvo perskaitęs romėnų architekto Vitruvijaus veikalus. Kupolo statyba užtruko šešiolika metų, ir jis tapo pavyzdžiu vėlesniems kupoliniams statiniams.

Bruneleskio pastatuose panaudoti ir kiti Vitruvijaus siūlomi klasikinės architektūros elementai. Meno istorikas Džordžas Vazaris (1511–1574) buvo tikras, jog Bruneleskis „siųstas paties dangaus, kad architektūrai, klaidžiojusiai klystkeliais daugelį šimtmečių, suteiktų naujas formas“.

Vėliau renesanso architektai įdiegė ir daugiau naujovių. Kai Donatas Bramantė (apie 1444–1514) popiežiaus Aleksandro VI užsakymu perstatinėjo Tempjetą — Šv. Petro bažnytėlę Romoje, jis atsisakė viduramžių bažnyčioms įprasto kryžiaus formos plano ir pasinaudojo apvalioms romėnų šventykloms būdingu modeliu. Kiti renesanso architektai atgaivino Vitruvijaus miestų projektavimo idėjas. Jie siūlė gyvenvietes planuoti romėnų miesto pavyzdžiu: nutiesti kanalizaciją, akvedukus, tiksliai matematiškai suplanuotų gatvių tinklą bei įrengti erdvias aikštes, — tačiau jų projektai nebuvo įgyvendinti.

Daugelis architektų kopijuoja Bruneleskio statytos Šv. Lauryno bažnyčios Florencijoje stilių. Šis architektas laikosi klasikinių principų: jo projektams būdingi apskritimai ir stačiakampiai, o statinio dalių proporcijos atitinka matematines (dažniausiai 1:2:5). Be to, jis naudoja graikiškas korintinio stiliaus kolonas.

Viršuje: Neptūno šventykla Pestume, senovės graikų kolonijoje Italijos pietuose, yra vienas iš daugelio išlikusių antikos pastatų.

3-00/3280

Skulptūra

Kaip ir architektai, skulptoriai stengėsi pamėgdžioti klasikines formas. Florencijietis skulptorius Donatelas (Donatas Bardis, 1386–1466), Giberčio mokinys, vyko į Romą studijuoti antikinių skulptūrų liekanų. 1416–1435 jis sukūrė daug skulptūrų Florencijos katedros varpinei; pati įžymiausia, pravardžiuojama Cukone („Moliūgagalviu"), atrodo visai kaip Romos senatorius, apsisiautęs toga.

Kaip ir antikos laikais, renesanso menininkai kūrė raitelių statulas bei įžymių žmonių biustus. 1443 Paduvos miestas užsakė Donatelui nulieti bronzinę vieno iš savo karvedžių, Erazmo da Narnio, pravardžiuojamo Gatamelata („Meiliuoju Katinėliu"), statulą. Donatelas pavaizdavo jį raitą, su senoviniais ginklais — kaip romėnų karvedį. Donatelo mokinys Andrėja del Verokjas (1436–1488) sukūrė keleto garsių florencijiečių biustus, tarp jų — Kozimo ir Lorenco Medičių, o tais pačiais metais, kai mirė Venecijos kondotjeras Bartolomėjas Koleonis, pabaigė „nepriekaištingą" jo statulą ant žirgo.

Tipiškas brandžiojo renesanso menininkas, vienas pačių įtakingiausių tuo metu, buvo Verokjas. Jo *bottega* (dirbtuvė) buvo pilna pameistrių ir mokinių, padedančių kurti

visokiausias grožybes Florencijos pirkliams bei didikams — paveikslus, krėslus, statulas, lėkštes ir taures, net šarvus ir ginklus iškilmingoms progoms. Verokjas nebuvo turtingas; iš 1457 jo mokesčių ataskaitos matyti, kad neturėjo už ką nupirkti kojinių savo darbininkams. Kaip ir viduramžių dailininkai bei akmentašiai, jis pirmiausia tebuvo amatininkas. Menininkai išgarsėjo ir įgijo aukštą padėtį visuomenėje tik baigiantis renesanso epochai.

Kitame puslapyje: Romos imperatoriaus Marko Aurelijaus statula (vienintele raitelio statula, išlikusia iš antikos laikų) kaip pavyzdžiu naudojasi ir Donatelas, kurdamas Gatamelatos skulptūrą (dešiniau), ir Verokjas – Koleonio statulą (apačioje). Jos atspindi klasikinių formų pamėgdžiojimo svarbą renesanso mene ir pabrėžia asmenybės reikšmę.

Dešinėje: bronzinis Donatelo „Dovydas“ (apie 1430) atgaivina antikai būdingą skulptūros tipą. Sukurta Kozimui Medičiui, ji yra pirmoji renesanso laikais žmogaus ūgio nuoga figūra. Donatelas — vilnų karšėjo sūnus; kai Kozimas jam dovanoja raudoną apsiaustą (turtingo žmogaus drabužį), jis atsisako jį dėvėti.

Dailininkas tapo

Freska, tapybos būdas, žinomas jau romėnų laikais, renesanso menininkų buvo ypač mėgstamas. Čeninas Čeninis, knygos „Meistro vadovas“ (1390) autorius, apibūdino freskos tapymą kaip „mieliausią, patraukliausią darbą“. Freska tapoma ant ką tik nutinkuotos sienos grynų dažų ir kalkinio vandens mišiniu. Dailininkui dirbant, kalkės drėgname tinke susimaišo su dažais ir susijungia su ore esančiu anglies dvideginiu, sudarydamos kietą, patvarų paviršių. Atrodo, kad šia technika išgautos spalvos skleidžia šviesą.

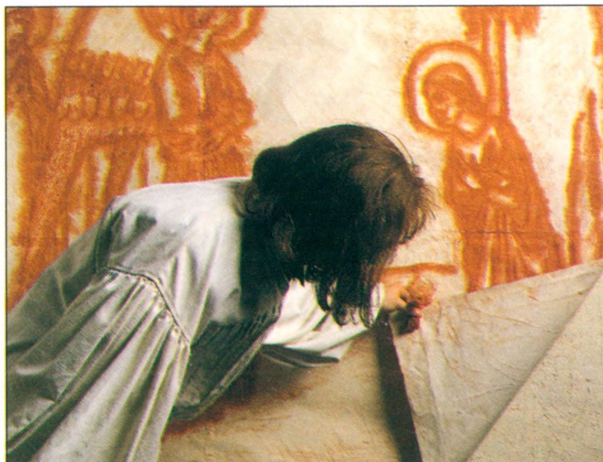
Reikia tam tikro įgudimo. Dailininkas turi baigti darbą dar iki išdžiūstant tinkui (italų žodis *fresco* reiškia „šviežias“). Klaidas galima taisyti tik tada, kai tinkas visai išdžiūsta: jis nudaužomas, ir viskas pradedama iš pradžių.

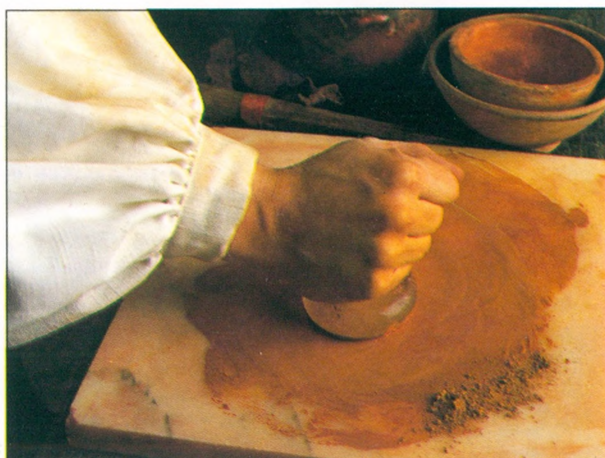
Užsikoręs aukštai ant pastolių, dailininkas pats tapydavo sudėtingiausias paveikslo dalis, o jo mokiniai maišydavo dažus arba piešdavo ne tokias svarbias vietas. Pasakojama, kad ne vienas dailininkas apsisukus galvai nukritęs ir užsimušęs.

Žydri dažai, susimaišę su kalkėmis, pažaliuoja, todėl dangus būdavo tapomas *a secco* (kai tinkas jau sausas). Tačiau sausai dažytas tinkas ilgainiui dažnai nubyrėdavo.

Iš kairės: tapant freską, pirmiausia reikia nutinkuoti sieną. Kartais dailininkai, rūpindamiesi, kad vėliau nesisunktų drėgmė, iškloja sieną pintomis nendrėmis. Du tinko sluoksniai sudaro storą, lygų, gerai sugeriantį dažus freskos pagrindą. Ant jo dailininkas rudai raudonais dažais nupieš paveikslo eskizą. Eskizas, vadinamas *sinopia*, meistrui reikalingas tam, kad matytųsi, kaip atrodys būsimas kūrinys.

Žemiau: kai dailininkas jau pasirengęs, mokinys pagamina dažus. Tai didelio įgudimo reikalaujantis darbas: reikia drauge sutrinti įvairių metalų oksidų, mineralų (pvz., ochros) ir daug kitų sudedamųjų dalių, tarkime, uogų, gėlių, vabzdžių (iki XV a. dailininkai priklauso tai pačiai gildijai, kaip ir gydytojai bei chemikai). Tuo tarpu kitas pameistrys ant sienos ruožo (jis vadinasi *giornata*) užtepa dar vieną ploną tinko sluoksnį. Tapyti galima tik ant drėgno tinko, todėl jis tinkuoja tik tokį sienos ar lubų plotą, kurį dailininkas pajėgs ištapyti per vieną dieną (*giornata* reiškia vienos dienos, maždaug 6–8 valandų, darbą). *Giornata* dydis gali būti įvairus, jis priklauso nuo to, kiek detalių tapytojas pieš toje freskos dalyje.

Kitoje pusėje, viršuje: dauguma menininkų dar dirbtuvėje nupiešia vadinamuosius kartonus (eskizus ant popieriaus) ir liepia savo pameistriams išbadyti piešinio kontūruose skylutes. Prieš pradėdami tapyti, jie priglaudžia kartoną prie nutinkuoto paviršiaus. Paskui muslino maišeliu su dažais perbraukia per skylutes: dažai persisunkia ant drėgno tinko. Dailininkas sujungia taškelius (žemiau) ir gauna freskos eskizą, kuriuo naudosis tapydamas.

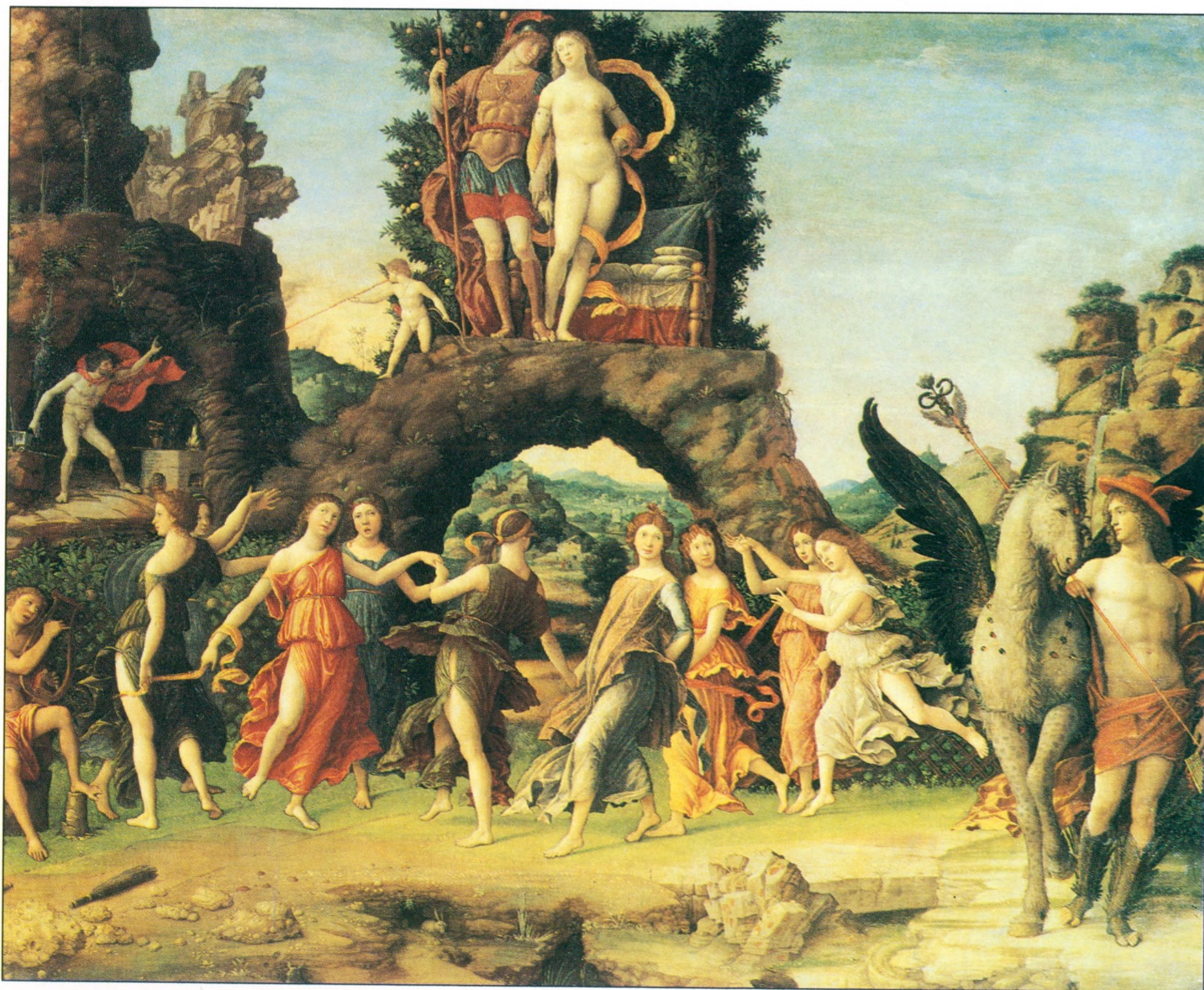
Viršuje: dailininkas greitai tapo *giornata* iš viršaus į apačią. Smulkmenos — sagos, papuošalai — piešiamos jau freskai išdžiūvus.

Meno naujovės

Renesanso menininkai išpuoselėjo tris tapybos žanrus: portretą, peizažą ir natiurmortą. Atsisakę viduramžių papročio vaizduoti daugiausia religines scenas, jie susidomėjo istorijos temomis ir graikų bei romėnų mitologija. Vienas istorikas apskaičiavo: XV a. trečiajame dešimtmetyje tik viena dvidešimtoji paveikslų dalis buvo pasaulietinio (ne religinio) turinio, o XVI a. trečiajame dešimtmetyje jau vienas iš penkių paveikslų buvo pasaulietiškas.

Bet svarbiausia, kad renesanso menininkų darbuose juntama visai kita atmosfera. Dailininkai žavėjosi naujomis idėjomis ir pačių atrastais naujais tapybos būdais, jie jautė, kaip rašo Albertis, kad „panorėjęs žmogus gali viską“.

Būdamas tipiškas renesanso laikų „universalusis žmogus“ — architektas, poetas, dramaturgas, matematikas ir atletas, — Albertis taip samprotavo visai pagrįstai. „Tau duotas grakštesnis negu kitų gyvūnų kūnas... aštrios ir švelnios juslės... gabumai, protas ir atmintis, derantys nemirtingajam dievui“, — rašė jis. Todėl renesanso tapytojų paveiksluose daug nuogų gražių moterų ir patrauklių, raumeningų vyrų figūrų. Dailininkai daugiau dėmesio skyrė ir fonui, kuriame įkurdindavo savo herojus; net ir religiniuose paveiksluose nevengė vaizduoti paprastų žmonių, naminių gyvūnų, apyvokos reikmenų, augalų, pastatų ir gamtos. Gotikiniai paveikslai baugino, buvo iškilmingi ir dažnai niūrūs, o renesanso tapytojų kūriniuose žmonės džiaugėsi gyvenimu.

XV a. išrasta keletas tapybos technikos naujovių, pavyzdžiui, pradėti naudoti aliejiniai dažai. Iki tol dailininkai piešė tempera (pasta, sumaišyta iš sugrūstų dažų ir kiaušinių trynių). Daugelis Leonardo da Vinčio tapybos darbų ilgainiui suiro, nes jis eksperimentavo su naujais dažais (žr. 38 p.).

Andrėja Mantenja (1431–1506) – vienas žymiausių klasikinio renesanso menininkų.

Kairėje: „Parnasas“ (1497) — būdinga XV a. antikinio mito scena, kelianti pasigėrėjimą žmogaus kūnu, atšiauriu gamtovaizdžiu ir fono detalėmis. Meilės deivė Venera ir karo dievas Marsas glėbesčiuojasi, o devynios Mūzos šoka ir dainuoja, sukeldamos ugnikalnių išsiveržimą. Iš kairės — Vulkanas savo kalvėje ir Orfėjas, skambinantis lyra. Dešinėje stovi Merkurijus ir sparnuotasis žirgas Pegasas, kanopos tryptelėjimu nuraminąs ugnikalnius.

Apačioje: tapydamas Kunigaikščių rūmų (*Palazzo Ducale*) Mantujoje Jaunavedžių kambario (*Camera degli Sposi*) lubų freską (apie 1473) Mantenja naudojasi perspektyvinio sutrumpėjimo technika.

Viršuje: Mantenja yra vienas pirmųjų menininkų, siekusių istorinio detalių tikroviškumo — pavyzdžiui, paveiksle „Trimitininkai ir vėliavnešiai“ iš ciklo „Cezario triumfai“ (apie 1480–1495).

Knygos ir spaustuvės

Renesansas prasidėjo daug metų iki pirmosios spausdintos knygos pasirodymo, tačiau vienas mūsų laikų istorikas tvirtina, kad be spausdintos knygos nebūtų buvę ir renesanso.

Iki spaudos išradimo visos knygos būdavo perrašinėjamos ranka ant pergamento — ypatingu būdu išdirbtos veršiuko odos. Tačiau apie 1439 Vokietijos miesto Mainco pilietis Johanas Gutenbergas (apie 1399–1468) išrado presą, pavertusį spausdinimą mechaniniu darbu. Keliolika metų meistrai eksperimentavo su medžio trinkelėmis, ant kurių būdavo išraižomas knygos tekstas. Gutenbergas sugalvojo panaudoti atskiras metalines raides: jas galima dėlioti bet kokia tvarka ir taip surinkti norimą tekstą.

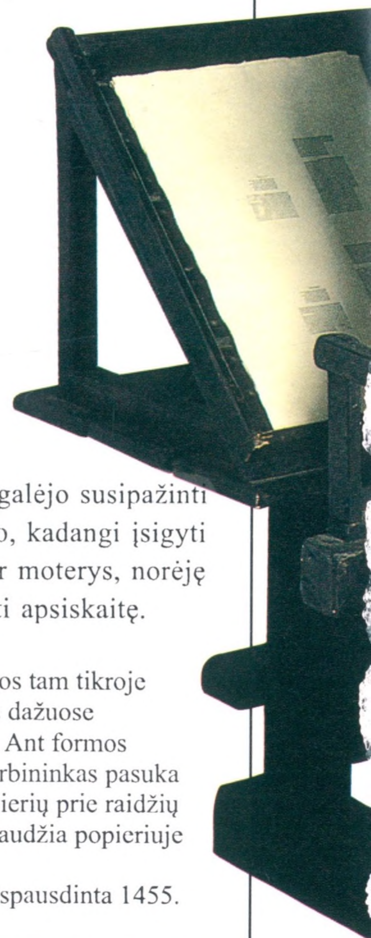

Pirmieji spausdinimo presai Italijoje atsirado XV a. septintajame dešimtmetyje. Iš pradžių žmonėms nepatiko naujųjų spausdintų knygų išvaizda, todėl spaustuvininkai palikdavo tuščios vietos iliustratoriams, kad tie papuoštų tekstą ranka. Turtuoliai netgi samdydavosi perrašinėtojus, kad šie ranka perrašinėtų spausdintas knygas!

Tačiau jau apie 1500 vien tik Venecijoje buvo daugiau kaip du šimtai spausdinimo presų, ir šio miesto spaustuvininkas Aldus Manucijus (1449–1515) dideliais tiražais leido kišeninio formato klasikinius graikų bei romėnų tekstus — vadinamąją „aldiškąją“ klasiką. Jis pirmasis pradėjo reikalauti, kad tekstas būtų aiškus, tvarkingas ir lengvai skaitomas.

Spausdintos knygos padėjo plisti renesanso idėjoms, iš pradžių Italijos valstybėse (žr. 26 p.), o paskui ir likusioje Europoje (žr. 60 p.). Knygų gamyba atpigo, todėl tekstai tapo lengviau prieinami mokslininkams. Vis daugiau žmonių galėjo susipažinti su naujomis idėjomis. Negana to, kadangi įsigyti knygą pasidarė nesunku, vyrai ir moterys, norėję atrodyti kultūringi, privalėjo būti apsiskaitę.

Mechaninė spauda: raidės surenkamos tam tikroje formoje (rėmelyje) ir perbraukiamos dažuose pamirkytu voleliu (viršuje iš kairės). Ant formos uždedamas popieriaus lapas, tada darbininkas pasuka preso rankeną, ir šis prispaudžia popierių prie raidžių (dešinėje). Tokiu būdu tekstas atsispaudžia popieriuje (viduryje iš kairės).

Apačioje: Gutenbergo Biblija, išspausdinta 1455.

Italijos dvarai

Greitai renesanso kultūra iš Florencijos pasklido po kitas Italijos valstybes. Dauguma jų nebuvo respublikos, jas valdė „kunigaikščiai“ — karaliai, hercogai, markizai ir grafai. Jie varžėsi tarpusavyje, siekdami atrodyti kultūringesni, šiuolaikiškesni ir tobulesni už kitų valstybių valdovus, todėl kviesdavosi geriausius dailininkus ir rašytojus.

Jų globa ir nulėmė renesanso plitimą. Kaip rašo florencijietis istorikas Frančeskas Gvičardinis (1483–1540), italai savo „stulbinančią, kitas tautas pralenkusią šlovę“ pelnė ne tik todėl, kad „turėjo daug gyventojų, klestinčią prekybą ir turtus..., bet ir daug kilnių protų, išstudijavusių visas mokslo bei meno šakas“. Tačiau tokių žmonių, kaip Leonardas da Vinčis, „kilnūs protai“ nebūtų pražydę, jei Italija nebūtų „palaiminta aukščiausios malonės: jai teko laimė turėti tiek prakilnių kunigaikščių“. Renesansą sukūrė turto ir talento sąjunga.

Neapolis

Neapolio karalius Alfonsas I (valdęs 1442–1458) kiekvieną dieną skaitė romėnų autorių Livijaus ir Senekos knygas. Kasmet jis išleisdavo milžinišką dvidešimties tūkstančių dukatų sumą mokslininkams humanistams, kaip Lorencas Vala (žr. 9 p.), išlaikyti. Jis buvo ypač palankus istorikui Bartolomėjui Facijai, parašiusiam pataikūnišką savo valdovo biografiją.

Alfonso sūnus Ferantė I (valdė 1458–1494) surinko didžiulę italų poezijos biblioteką ir rėmė mokslininkų būrelį *Accademia Pontaniana*, vadovaujamą humanisto Džovanio Pontano. Jis rinkdavosi diskutuoti apie poeziją.

Milanas

Milano valdovų Sforcų šeima rėmė rašytojus humanistus, o savo vaikams samdė humanistus mokytojus. Valdant hercogui Lodovikui Sforcai (1494–1500) ir jo žmonai Beatričei d'Estei, Milanas tapo klasikinės kultūros studijų centru. Pasak Beatričės sekretoriaus, „rūmuose buvo pilna įvairiausių gabumų bei talentų žmonių, ypač poetų ir muzikantų, ir nepraeidavo nė mėnuo be naujo kūrinio ar vaidinimo“. Vienas iš menininkų, dirbusių dvare, buvo Leonardas da Vinčis.

Ferara, Mantuja ir Riminis

Mažytę Feraros kunigaikštystę valdė didikų šeima d'Estės — tikri renesanso mecenatai. Leonelo d'Estės (valdė 1441–1450) užsakymu architektas Albertis projektavo pastatus, o dailininkas Mantenja tapė freskas. Valdant kunigaikščiui Erkolei d'Estei (1471–1505), Ferara tapo poezijos ir dramos centru. Poetas Lodovikas Ariostas (1474–1533) buvo rūmų diplomatas. Jo garsioji poema „Orlando Furioso“ („Pašėlęs Rolandas“) dedikuota valdovų šeimai, jie prilyginami senovinių legendų herojams.

Į gretimą Mantują Džanfrančeskas Gonzaga (valdė 1407–1444) pasikvietė didįjį mokytoją humanistą Vitoriną da Feltrę (1378–1446) kurti mokyklos kilmingųjų vaikams. Vitorinas manė, kad mokymasis turi teikti džiaugsmą, todėl pavadino mokyklą „Maloniaisiais namais“. Į ją priimdavo ir mergaites, netgi buvo keletas neturtingų šeimų vaikų, kuriems nereikėjo mokėti už mokslą. Džanfrančesko sūnus Lodovikas (valdė 1444–1478) buvo išauklėtas Vitorino mokykloje; tikras humanistas, į karo žygius jis visada pasiimdavo Cezario „Užrašus apie galų karą“. Jo dvare dirbo Albertis ir

Mantenja. Valdant Frančeskui II (1484–1519), kurio žmona buvo Izabelė d'Estė, Mantujos dvaras tapo renesanso židiniu, ypač garsėjusiu muzikantais. Izabelė troško, kad Leonardas da Vinčis nutapytų jos portretą (mat buvo nutapęs jos seserį), tačiau jis tepaliko tik nė kiek nepagražintą eskizą anglimi.

Popiežiui priklausiusio Riminio valdytojas Sidžizmondas Malatesta (valdė 1432–1468) kvietėsi humanistus, kad šie poemomis šlovintų jo karines pergales bei meilę žmonai Izotai. Jis užsakė Alberčiui perstatyti Šv. Pranciškaus bažnyčią Riminyje antikinės šventyklos stiliumi. Ši prabangi bažnyčia išgarsėjo kaip *Tempio Malatestiano* („Malatestos šventykla"): ją puošia pagonių dievų statulos, Zodiako ženklai, Malatestos herbai ir didingi Sidžizmondo bei Izotos antkapiai.

Urbinas

Pažymėtina, kad vienas svarbiausių renesanso kultūros centrų buvo nedidukė Urbino kunigaikštystė. Vidurio Italijos kalnuose įsikūręs Urbinas buvo popiežiaus vasalas, jo teritorija tesudarė mažiau nei 64 km², tačiau Urbino dvaras buvo bene pats rafinuočiausias iš visų renesanso dvarų.

Kunigaikštis Federikas da Montefeltras (valdė 1444–1482) irgi mokėsi Vitorino mokykloje Mantujoje. Jis gali būti laikomas kultūringo renesanso epochos valdovo etalonu. Kaip rašo jo bibliotekininkas ir biografas, kunigaikštis buvęs labai religingas, Mišias išklausydavęs dukart per dieną ir uždraudęs rūmuose keiktis bei lošti. Jo dvarą sudariusi penkių šimtų dvariškių minia; tarp jų — keturi mokytojai humanistai, penki architektai, penki inžinieriai, keturi manuskriptų perrašinėtojai ir penki skaitovai, prie stalo garsiai skaitydavę Livijaus veikalus.

Kunigaikščio Federiko dvare dirbo architektas Frančeskas Laurana (apie 1430–1502), kuriam buvo patikėta „paversti mūsų miestą Urbiną gražia rezidencija, verta... mūsų pačių padėties". Valdovas nešykštėjo pinigų menams, iš Flandrijos parsikvietė tapytojų ir gobelenų meistrų. Bibliotekoje, kainavusioje trisdešimt tūkstančių dukatų, buvo visų žinomų tekstų graikų, lotynų ir hebrajų kalbomis nuorašai, Bažnyčios istorijos ir teologijos veikalai, visa italų poezija, o drauge ir matematikos, muzikos, karo taktikos bei meno knygos. Nepriteklių metais Federikas pirkęs javų varguoliams ir skolinęs pinigų jų pristigusiems krautuvininkams. „Aš ne pirklys. Esu patenkintas galėjęs išgelbėti savo valdinius nuo bado", — taip jis aiškinęs savo poelgius.

Apačioje: Federikas da Montefeltras su sūnumi Gvidobaldu. Nors spausdinimo presas išrastas jau seniai, Federikas vis dar liepia perrašinėti knygas; kiekvienas tomas įrišamas raudona oda su sidabro įspaudais.

Kairėje: Mantujos hercogo Lodoviko Gonzagos šeima — Mantenjos freska (1472) *Camera degli Sposi*.

Dvariškis

Urbino dvarą, — tokį, koks jis buvo 1506,— rašytojas Baldasarė Kastiljonė (1478–1529) pavaizdavo kaip idealą knygoje „Dvariškis". Tuo metu valdžią iš kunigaikščio Federiko jau buvo paveldėjęs jo sūnus Gvidobaldas (valdė 1482–1508). Kastiljonė rašo, kad jaunasis kunigaikštis buvo „ne tik iš prigimties draugiškas ir patrauklus, bet ir nepaprastai išsimokslinęs". Jo žmona Elžbieta Gonzaga iš Mantujos buvo tokia santūri ir kilni, kad „kiekvienas ją išvydęs iš karto suprasdavo, kad tai labai didelė dama". Juos supo gausus dvariškių būrys (artimiausi kunigaikščio draugai); visi jie „buvo labai kilmingi ir garbingi kavalieriai... poetai, muzikantai, visokiausi šmaikštuoliai, patys didžiausi talentai visoje Italijoje". Tarp jų buvo dailininkas Džovanis Santis (Rafaelio tėvas) ir, žinoma, pats Kastiljonė, gyvenęs Urbine nuo 1505 iki 1508.

Dienos Urbino dvare, kaip rašo Kastiljonė, slinko „tauriai ir maloniai lavinant protą ir kūną" — dalyvaujant turnyruose, jodinėjant, žaidžiant ir muzikuojant. Vakarais rūmų damos ir kavalieriai pramogaudavo rengdami disputus.

Knygoje „Dvariškis“ aprašytos kelios tokios diskusijos. Viena jų — tema „Koks turi būti idealus dvariškis?“ — atskleidžia mums tobulo renesanso žmogaus paveikslą.

Italija, Urbinas, 1506. Užsisėdėję iki išnaktų, svečiai svarsto tobulo dvariškio savybes. Jis privalo būti „universalus žmogus“. Labai svarbu kultūringumas, malonus būdas ir rafinuotumas, aukšta kilmė, narsa mūšio lauke ir pomėgis sportuoti. Jis turi būti išsilavinęs ir iškalbus. Privalo išmanyti senovės autorius, suprasti meną ir skulptūrą. Sugebėjimas šokti ir dainuoti yra esminis dalykas. Dar reikia mokėti mandagiai valgyti — nečepsėti ir nečiulpsėti. Privalu būti sąmojingam: priimtini net ir storžieviški pokštai, tik svarbu laiku sustoti. Daug dėmesio skiriama tarnų išvaizdai bei drabužiams: labai storų ar plonų kojų vyras neturėtų mūvėti ryškių kojinių. Tikras dvariškis turi būti kuklus, stengtis sudaryti įspūdį, kad jo laimėjimai ateiną patys savaime, bet drauge rūpintis, kad jo dorybės būtų pastebėtos. Pagaliau jis privalo būti ištikimas savo valdovui iki mirties.

Diskusijose moterys reiškia nuomonę taip pat noriai, kaip ir vyrai. Be dvariškių, valstybės pareigūnų, karo vadų, besisvečiuojančių didikų, dispute dalyvauja ir du poetai, du muzikantai bei skulptorius. Prieš 40 metų (Verokjo laikais, žr. 19 p.) dauguma menininkų priklausė amatininkų luomui. „Dvariškio“ laikais jų padėtis pakinta — jie priimami į aukščiausią visuomenės sluoksnį.

Renesanso moteris

Viena iš temų, svarstytų Urbino dvare, buvo moters vieta visuomenėje. Kaip tikina Kastiljonė, vienas iš dvariškių, Otavianas Fregozas, atvirai pareiškęs, jog moterys esančios „itin netobulos būtybės, kilnumu nė iš tolo negalinčios lygintis su vyrais ir nesugebančios savarankiškai nuveikti ką nors gera". Tokia nuomonė renesanso laikais buvo visuotinai paplitusi, tačiau Urbino dvare moterys tikrai nebuvo niekinamos: diskusijoms vadovaudavo kunigaikštienė Elžbieta ir jos draugė Emilija Pija. Vieną vakarą, valdovei linktelėjus, dvaro damos juokais užpuolė vieną svečią už jo antifeministines kalbas.

Vis dėlto kai kurie rašytojai tvirtina, kad renesanso laikotarpiu daugumos moterų padėtis visuomenėje taip ir liko prasta. Mergaitės dažniausiai gyveno uždarytos namuose arba vienuolynuose. Sulaukusios nuotakos amžiaus — kartais vos aštuonerių ar dešimties metų — tėvo valia jos būdavo „parduodamos" tinkamam vyrui, su kuriuo šeima siekė susigiminiuoti. Ant Florencijos miesto sodo vartų puikavosi toks užrašas: „Žąsims, moterims ir ožkoms įeiti draudžiama".

Tačiau yra daug įrodymų, kad rafinuotoje renesanso visuomenėje moters vaidmuo ir įtaka padidėjo. Valdovų luomo moterys, kaip antai Beatričė ir Izabelė d'Estės, buvo išsilavinusios ir vadovavo intelektualiajam gyvenimui. Kai kurios, kaip, pavyzdžiui, Antonija Učelo (Paolo Učelo, žr. 15 p., duktė), tapo pripažintos menininkės, buvo keletas moterų ir tarp humanistų bei poetų; apie XVI a. gyvenusią poetę Laurą Batiferi kalbėta, kad ji turinti „plieninę sielą ir lediną kūną".

Buvo moterų, vyriškomis dorybėmis pranokusių ir vyrus. 1500 Kotryna Sforca, po

vyro mirties tapusi Forlì miesto valdove, įnirtingai, iki pat galo, gynė jį nuo užpuoliko Čezarės Bordžos (žr. 34 p.). Nenorėdama pasiduoti, mėgino susisprogdinti paraku, bet neįsidegė dagtis. Kotryna narsiai iškentė nelaisvę, išprievartavimą ir kalinimą. Visą gyvenimą ji labai rūpinosi savo išvaizda, o knygoje „Bandymai" aprašė ir nuodus, ir grožio eliksyrus. Renesanso rašytojai laiko ją tobula moterimi.

Knygoje „Dvariškis" vienas iš vyrų, Džulianas Medičis, sako: „Visi mes žinome, kad dvariškiui dera rodyti moteriai kuo didžiausią pagarbą... rimta moteris, sustiprinta dorybių ir įžvalgumo, kaip skydas atremia pasipūtusių vyrų įžūlumą ir gyvuliškumą". Renesanso kavalierius žinojo, kaip elgtis su dama.

Galėtume paklausti: kiekgi kavalierių ir damų buvo renesanso laikais? Kasdienis gyvenimas dažnai būdavo kupinas prievartos ir žiaurumo, nors rašytojas Matėjas Bandelas (apie 1485–1561) tikriausiai perdėjo, taip aprašydamas namų siaubus: „Mūsų laikais galime išvysti moterį, nuodijančią savo vyrą [arba] įkalbinėjančią meilužį jį nužudyti... Kasdien galime išgirsti, kad vyras nužudė žmoną už jos tariamą neištikimybę".

Apačioje: nors daugelis turtingų renesanso laikų moterų puikiai išsilavinusios, bet Dorotėjai Bukai (1400–1436) ypač sekasi: ji skaito medicinos paskaitas Bolonijos universitete.

Dešinėje: Sofonisbės Angvisolos autoportretas. Retai pasitaiko, kad tėvas leistų dukteriai mokytis dailės; 1559 ji tampa Ispanijos karaliaus dvaro portretiste.

Pontifikatas

Renesanso laikais nieko nestebino, kad popiežius, katalikiškojo pasaulio dvasios vadovas, kartu buvo Popiežiaus srities, kai kurių vidurio Italijos žemių, valdovas. Šios mažos despotijos sostinė buvo Roma, o popiežiai gyveno Vatikano rūmuose.

Popiežiai domėjosi renesanso kultūra kaip ir kiti Italijos valdovai. Mikalojus V (valdė 1447–1455) buvo pirmasis popiežius humanistas, gabus mokslininkas. Jis pasamdė Albertį, kad atstatytų Romos tiltus ir Verdžinės akveduką. Jo devynių tūkstančių knygų bei rankraščių kolekcija sudarė Vatikano bibliotekos pagrindą, jis konsultavo Kozimą Medičį ir Urbino Federiką, šiems steigiant savo bibliotekas. Jis netgi įdarbino Vatikano kanceliarijoje mokslininką humanistą Lorencą Valą (žr. 9 p.). Pijus II (valdė 1458–1464) buvo mokslininkas humanistas dar prieš tapdamas popiežiumi, o Sikstas IV (valdė 1471–1484) tapo tipišku renesanso valdovu: jam dirbo tokie menininkai, kaip Girlandajas, Botičelis ir Mantenja. Vatikane šis popiežius pastatė jo vardą gavusią Siksto koplyčią.

Tačiau Sikstas ir jo įpėdinis Aleksandras VI (valdė 1492–1503), ko gera, buvo ir patys nedoriausi valdovai visoje Italijoje. Į svarbius Bažnyčios postus Sikstas skirdavo giminaičius ir draugus, o vieną savo tarną, nemokytą dvidešimtmetį vaikiną, 1463 įšventino Parmos vyskupu. 1478 Sikstas prisidėjo prie sąmokslo: planuota per Mišias nužudyti Lorencą Puikųjį ir jo brolį Džulianą. Kai pasamdytas žudikas, susižavėjęs Lorencu, atsisakė jį žudyti, sąmokslininkai pakvietė du sukalbamus kunigus.

Aleksandras buvo dar blogesnis. Pasak Makiavelio, jis „visada tik melavo... ir netesėjo pažadų“. Romoje Aleksandrą supo stulbinanti prabanga. Jo meilužei buvo vos 14 metų, kai jis paviliojo ją nuo vyro. Tapęs popiežiumi, įrengė jai kambarius šalia Šv. Petro bazilikos Vatikane, kad galėtų ten lengvai patekti per slaptas duris. Popiežius papiktino romiečius, pasikabindamas miegamajame meilužės portretą, kuriame ji nutapyta kaip Mergelė Marija.

Aleksandras apipylė malonėmis savo sūnų Čezarę Bordžą (1476–1507). Čezarė buvo gabus karvedys, tačiau žiaurus ir klastingas. Kardu priversdamas paklusti Popiežiaus srities valstybių didikus (1499–1503), jis elgėsi taip negailestingai, kad Makiaveliui tapo idealaus kunigaikščio pavyzdžiu. Pasakojama, jog kartą Aleksandras su dukra Lukrecija stebėjo, kaip Čezarė žudo nusikaltėlius, laidydamas į juos strėles. Visi juokėsi, žiūrėdami į besiblaškančius, paklaikusius iš baimės žmones, mėginančius išvengti strėlių. Amžininkai tvirtina, kad Čezarė nužudęs savo brolį ir varžęsis su tėvu dėl vietos sesers lovoje.

Daugelis istorikų netiki tokiais pasakojimais (žr. 63 p.). Net jei tai ir netiesa, vis tiek aišku, jog Aleksandras gyveno taip, kad mes tokiu popiežiumi šiandien tikrai pasipiktintume. Olandų humanistas Deziderijus Erazmas (apie 1469–1536) pavadino popiežių valdžią „krikščionybės negalia“.

Dvasininkų elgesys teršė Katalikų bažnyčios vardą. Kai kuriems žmonėms ėmė rodytis, kad visa Bažnyčia apsėsta piktosios dvasios. 1495 mirtimi nubaustas kunigas Nikolas Pelegatis: jis nužudė penketą žmonių, turėjo dvi žmonas ir vadovavo garsiai plėšikų gaujai. Kad Roma — „visų ydų kloaka“, tvirtino Lorencas Puikusis; 1490 mieste buvo 6 800 legalių prostitučių (penktoji dalis miesto gyventojų).

Aleksandras ir mirė taip, kaip gyveno. Jis pasikvietė pietų vieną kardinolą, ketindamas jį nunuodyti. Tačiau supainiojo taures ir netyčia išgėrė nuodus pats.

Kardinolas deda popiežiui ant galvos tiarą, o šis laiko rankoje lazdą, simbolizuojančią Katalikų bažnyčios ganytojo valdžią.

Kalbėdamas *ex cathedra* (nuo sosto), popiežius skelbia Dievo valią.

Įsibrovėliai

Pusę amžiaus po Lodžio taikos Italijos valstybės beveik nekariavo. Didžiąją XV a. dalį kitos Europos šalys rūpinosi savo reikalais, ir Italija galėjo ramiai ugdyti renesanso kultūrą. Italai nė nenutuokė, kad artėja katastrofa. XV a. pabaigoje pasaulyje atsirado dvi galingos ir godžios valstybės, kurias Italija masino savo žemėmis.

Vis labiau stiprėjo Prancūzija. 1453 prancūzai pagaliau išstūmė anglus iš savo šalies, 1482 susigrąžino Burgundijai pralaimėtas žemes, o 1490 užvaldė Bretanę. Prancūzijos karalius Karolis VIII (valdė 1483–1498) buvo jaunas ir ambicingas, norėjo pelnyti šlovės. Tuo pat metu Aragono karaliaus Ferdinando ir Kastilijos Izabelės vedybos suvienijo Ispaniją, ir 1492 ispanų daliniai galų gale užėmė Granadą.

O Italijoje 1492 mirė Lorencas Puikusis. Tai jis, kaip rašo Makiavelis, „sustabdė Italijoje vidaus kovas ir savo išmintimi bei autoritetu palaikė taiką". Tad Italijos valstybėlės vėl pradėjo rietis tarpusavyje.

1493 Milano regentą Lodoviką Sforcą apleido sąjungininkai. Jis kreipėsi pagalbos į Karolį VIII. Karoliui tai buvo puiki proga įsikišti, ir 1494 jis įžengė į Italiją, reikšdamas teises į Neapolio karalystę. Samdinių kariuomenė negalėjo grumtis su prancūzų patrankomis. Kai kur pavargę nuo tironijos gyventojai sveikino įsibrovėlius kaip išvaduotojus. Florencijos miestelėnai, kurstomi ugningojo pamokslininko Džirolamo Savonarolos (1452–1498), sukilo ir išvijo Medičius. Karolis įžengė į Neapolį 1495 vasario 22, o gegužės mėnesį buvo karūnuotas. Kelią namo į Prancūziją jis skynėsi kardu, palikdamas už nugaros nukariautas ir iš naujo prarastas žemes.

Prancūzai vėl veržėsi 1499–1503, 1511–1513 ir 1515–1516. Italijoje karai nesiliovė iki 1559. Miestai buvo plėšiami, o jų gyventojai žudomi. 1505 ir 1528 kilo šiltinės epidemijos, o trečiajame dešimtmetyje siautėjo maras. Per karą smarkiai plito ir sifilis, kurį didžiulės kariaunos greitai išnešiojo po visą šalį.

Šios nelaimės paspartino renesanso pabaigą. Mirtiną smūgį jam sudavė Romos apiplėšimas 1527 (žr. 57 p.). Tačiau būtent 1495–1527 laikotarpis paprastai vadinamas brandžiuoju renesansu, nes tais metais sukurti vertingiausi renesanso kūriniai.

Dabar sunku suprasti tokį prieštaravimą. Milžiniškos pinigų sumos, valdovų leidžiamos karui, laikinai praturtino Italiją; tikrai netrūko darbo ir Leonardui da Vinčiui: reikėjo kurti karo mašinas. Kaip kad dažnai atsitinka, karas skatino diskusijas ir įkvėpė naujų idėjų. Karo baisybės daugeliui italų atėmė viltį, ir tai atsispindi mene bei literatūroje — ypač įtaigiai to meto cinizmą atskleidžia Makiavelio „Kunigaikštis“.

Dešinėje: italų kareivis samdinys.
Apačioje: Pavijos mūšyje (1525) Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Karolio V pajėgos sumuša prancūzų dalinius ir paima į nelaisvę Prancūzijos karalių Pranciškų I.

Leonardas da Vinčis

Popiežius Leonas X kartą sušuko: „Deja, tas žmogus niekada nieko nebaigs!“ Leonardas nugyveno šešiasdešimt septynerius metus, o paliko tik tuziną paveikslų, keletą iliustruotų pasakėčių ir užrašus. O jaunystėje taip įsitikinęs rašė: „Trokštu daryti stebuklus ...“

Leonardas pradėjo savo kelią Andrėjos del Verokjo (žr. 18 p.) dirbtuvėje. Mokytojas kartą jam patikėjo nutapyti angelą paveiksle „Kristaus krikštas“. Legenda pasakoja, kad palyginęs Leonardo nutapytą angelo figūrą su savosiomis, Verokjas nusprendė verčiau atsidėti skulptūrai.

Maždaug 1482 Leonardas išvyko į Milaną, pakviestas Lodoviko Sforcos. Jis kūrė kostiumus ir dekoracijas rūmų pasilinksminimams, be to, suprojektavo centrinio šildymo sistemą, naujų karo mašinų (dar galvojo apie tanką, milžinišką arbaletą, gelbėjimosi liemenę ir parašiutą), braižė miesto planus ir drėkinimo sistemas. Daugelis jam užsakomų darbų buvo tokie, kurie negali išlikti. Įrodyta, jog daugelis jo sumanytų mašinų, pavyzdžiui, tankas, nebūtų veikę, o jo miestai niekada nebuvo pastatyti.

1499, pasikeitus sąjungininkams, prancūzai puolė Lodoviko žemes ir privertė bėgti iš Milano. Leonardas grįžo į Florenciją, kur 1503 patyrė tris skaudžias nesėkmes. Gavęs užsakymą nutapyti didžiulę freską „Angjario mūšis“, jis nusprendė išmėginti naują dažų mišinį ir romėnų rašytojo Plinijaus aprašytą tinką. Rezultatai buvo katastrofiški — dažai niekaip nedžiūvo, ir spalvos susiliejo. Leonardo sukurta skraidyklė sudužo, o mokinys Zoroastras, išdrįsęs ją išbandyti, smarkiai susižalojo. Plano pakreipti Arno upės vagą atsisakyta dviem tūkstančiams darbininkų jau pradėjus žemės darbus, nes Leonardas rado klaidą savo skaičiavimuose.

Dešinėje: neįprastas atvejis renesanso epochoje — Leonardas yra vegetaras ir negali ramiai žiūrėti į gyvulio kančias. Jis tiki kone antgamtiška žirgų prigimtimi ir dažnai kruopščiai piešia jų judesius.

1493 Leonardas baigia natūralaus dydžio molinį raito Frančesko Sforcos, Lodoviko tėvo, statulos modelį, tačiau skulptūra taip ir nebus nulieta, nes Lodovikas visą bronzą panaudos patrankoms, kuriomis bandys sustabdyti įsiveržusius prancūzų dalinius. Prancūzų šauliai sunaikins modelį, naudodamiesi juo kaip taikiniu per šaudymo pratybas. Iš viso darbo teliks tik Leonardo eskizų apmatai (kairėje).

Menas ir mokslas

Nors daugelis Leonardo projektų nenusisekė (žr. 38 p.), jis išgarsėjo dar būdamas gyvas, o daugelis menininkų patyrė jo įtaką. Naudodamasis jo bažnyčių eskizais, Bramantė sukūrė naujosios Šv. Petro bazilikos Romoje projektą (žr. 43 p.). Daugelis meno istorikų 1495, kai Leonardas pradėjo tapyti „Paskutinę vakarienę“, laiko brandžiojo renesanso pradžia, o kai kurie tvirtina, kad Leonardas da Vinčis pakeitė ne tik meno, bet ir apskritai renesanso kryptį.

Menas kaip mokslas

Leonardo poveikis tapybai trejopas.

Visų pirma, jo darbų apšvietimas sukėlė tikrą perversmą. Šviesos savybių išmanymas leido sukurti *chiaroscuro* (šviesos ir šešėlio) bei *sfumato* (neryškių kontūrų) technikas. Todėl jo paveikslai atrodo švelnūs ir paslaptingi, užburiantys kiekvieną, žvelgiantį, pavyzdžiui, į „Moną Lizą“.

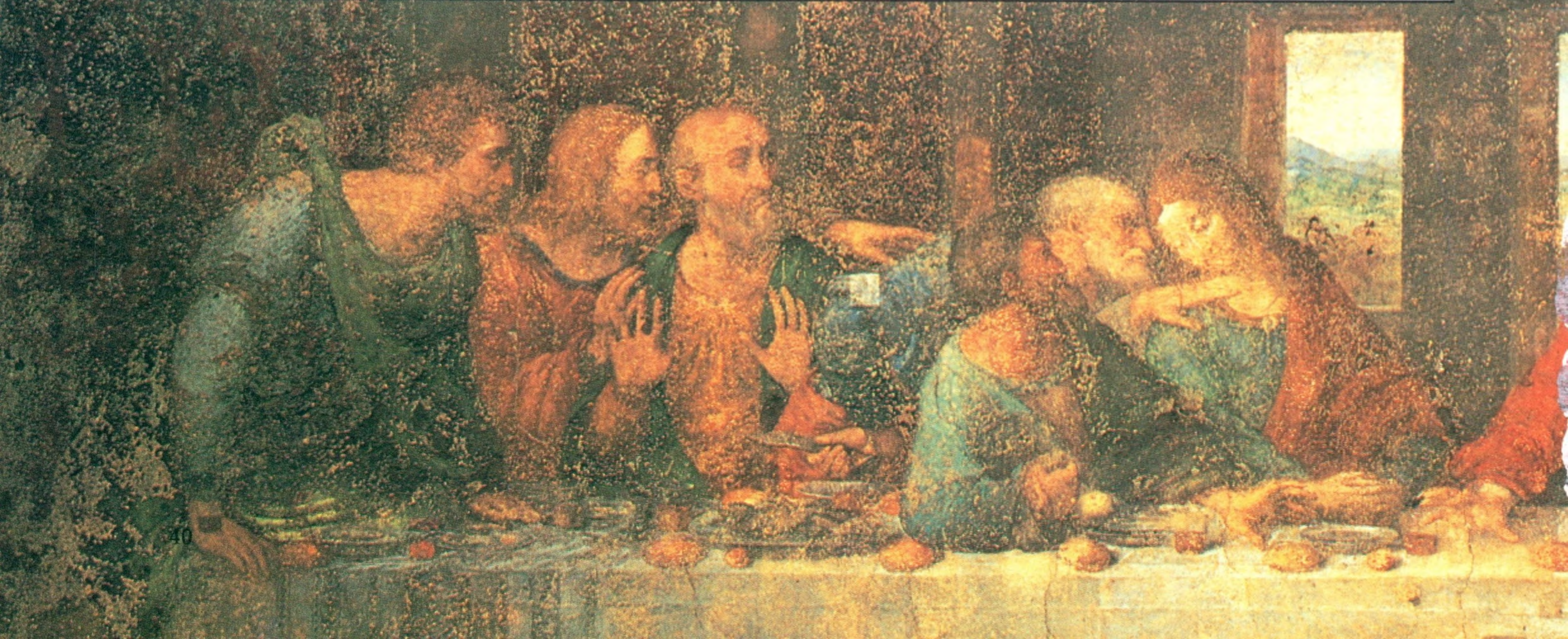
Antra, šviesos ir žmogaus judesių studijavimas išmokė Leonardą pavaizduoti, kaip jis pats sakė, „žmogaus sielos ketinimus“. Jo freska „Paskutinė vakarienė“ įtaigiai perteikia vaizduojamųjų asmenų jausmus — Judo Iskarijoto kaltę ir susitaikymą Jėzaus Kristaus, nuolankiai pasitinkančio lemtį.

Trečia, Leonardas kruopščiai rinko medžiagą savo paveikslams. Jis nesitenkino išorinio panašumo perteikimu, norėjo pamatyti daiktus iš vidaus ir suprasti, kodėl jie veikia būtent taip. Norėdamas pažinti žmogaus kūno anatomiją, jis ištyrė daugiau kaip dešimtį lavonų. Leonardo sąsiuviniai pilni žmogaus kūno dalių piešinių ir eskizų. Pažinimas jam leido kurti šedevrus.

Mokslas kaip menas

Leonardo bandymai, reikalingi tapybai, ilgainiui virto tikrais moksliniais tyrinėjimais. „Menas iš tikrųjų yra mokslas“, — aiškino jis. Leonardo sąsiuviniai pilni pastabų, rašytų kaire ranka ir perskaitomų tik su veidrodžio pagalba, kurios atspindi jo stebėjimus ir atradimus. Ištisas savaites jis eksperimentuodavo su musėmis,

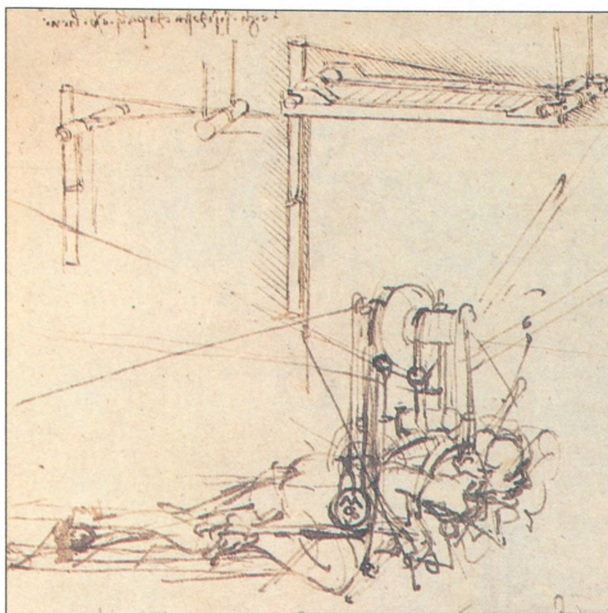

apkarpydamas sparnelius ar aptepdamas juos medumi — tikrino, kaip keičiasi zvimbimas. Ypač kruopščiai studijavo paukščių skrydį. Vėliau Leonardas tiesiog galvos neteko dėl matematikos. 1509 jis iliustravo matematiko Lukos Pačolio knygą „Dieviškoji proporcija". Pačolis apskaičiavo, kad tobulas santykis yra 1:1,6 ir kad šių proporcijų stačiakampis (yra toks popieriaus lapo formatas) akiai pats maloniausias. Šiuo santykiu, Leonardo pavadintu „aukso pjūviu", iki šiol naudojasi menininkai ir matematikai.

Leonardas atmetė viduramžių mokslą, teigiantį, kad gamtą valdančios dvasinės jėgos ir kad, pavyzdžiui, paukštį laikanti ore jo siela. „Paukštis yra įtaisas, veikiantis pagal matematikos dėsnius", — rašė jis. Leonardas tvirtino, jog stebėjimai ir bandymai yra vienintelis būdas atskleisti gamtos dėsnius. Galime sakyti, kad jis buvo dabartinio mokslo kūrėjas. Būtent žavėjimasis naujomis idėjomis pasmerkė žlugti kai kuriuos jo projektus.

Ši pažinimo aistra ženklina didžiuosius renesanso pokyčius. Iki Leonardo menininkai ir mokslininkai tenkinosi graikų ir romėnų mėgdžiojimu; vieno mūsų laikų istoriko žodžiais, jie stengėsi atgaivinti praeitį. Po Leonardo da Vinčio per visą brandųjį renesansą menininkai ir mokslininkai siekė atrasti naujų dalykų.

Leonardas visada manė, kad jam nepavyko. Senatvėje jis išmargino savo sąsiuvinius vieninteliu sakiniu: „Pasakyk man, ar išvis kas nors buvo pasiekta". Vis dėlto tam tikra prasme Leonardas da Vinčis pakeitė pasaulį.

Viršuje iš kairės: Leonardo angelas paveiksle „Madona uolose" (apie 1506) rodo *chiaroscuro* ir *sfumato* technikos meistriškumą.

Apačioje: Leonardo freska „Paskutinė vakarienė" (ketvirtas iš kairės — Judas). Deja, Leonardas bando naują temperos ir aliejinių dažų mišinį, kuris beveik tuojau pat ima luptis.

Kairėje: skraidomoji mašina, nupiešta Leonardo sąsiuvinyje, primena šiuolaikinę skraidyklę.

Romos renesansas

Kaip sako vienas mūsų dienų istorikas, XV a. Roma tapo „Vakarų civilizacijos centru". Romoje gyveno popiežiai, tad miestas buvo Katalikų bažnyčios administracinis centras. Į miestą plūdo mokesčiai Bažnyčiai iš visos Vakarų Europos. Romoje klestėjo diplomatija ir bankininkystė. O galiausiai, valdant popiežiui Julijui II (1503–1513), Roma nurungė Florenciją kaip brandžiojo renesanso židinys.

Popiežiai globojo menus. Julijus užsakė architektui Bramantei perstatyti Šv. Petro baziliką. Jis įkalbėjo Mikelandželą ištapyti Siksto koplyčią (žr. 46 p.), o Rafaeliui užsakė papuošti savo menes Vatikane (žr. 48 p.). Popiežiaus dvare dirbo daug mokslininkų humanistų.

Julijaus įpėdinis Leonas X (valdė 1513–1521) buvo Lorenco Puikiojo sūnus. Jo pontifikato metai dažnai vadinami renesanso aukso amžiumi. Pasakojama, kad žengdamas į sostą Leonas pasakęs draugui: „Pasidžiaukime popiežyste". Jis išlaikė begalę poetų, dailininkų ir mokslininkų, kas mėnesį aštuonis tūkstančius dukatų išleisdavo savo favoritams (ir pralošdavo). Romoje jis įsteigė graikų kalbos mokyklą ir taip išplėtė universitetą, kad jame dirbo daugiau kaip šimtas mokytojų.

Leonas mėgo muziką. Kai tapo popiežiumi, daugelis Mantujos dainininkų ėmė keltis į Romą, ieškodami jo globos. Jam kūrė 15 kompozitorių, tarp jų — liutnininkas Džanas Marija Džuldėjas, gaudavęs 23 dukatų algą per mėnesį ir pakeltas grafu.

Leono X laikais sumanyta perstatyti Romą. Vatikanas išsiplėtė ir išgražėjo. Be to, Leonas nugriovė nemažai senų viduramžiškų pastatų, taip sukurdamas erdvias aikštes, kad geriau matytųsi išlikusi romėnų architektūra. Jis taip švaistė pinigus, kad ištuštino popiežiaus iždą, o mirdamas paliko 622 000 dukatų skolų, vos neįvarydamas į skurdą Romos bankininkų.

O kol kas Bažnyčios kardinolai ir Romos bankininkai, tokie kaip popiežiaus iždininkas Agostinas Kidžis (1465–1520), leido pinigus menui ir architektūrai. Iš Milano į Romą atvyko tūkstančiai darbininkų statyti rūmų kardinolams, namų pirkliams ir naujų bažnyčių. 1503 Romoje gyveno tik aštuoni dailininkai, o 1528 Šv. Luko brolija (miesto dailininkų gildija) jau turėjo 124 narius.

Romos bankininkai, didikai ir dvasininkai gyvena ekstravagantiškai. Vienas turtingas romietis valgo iš sidabro lėkščių, o po kiekvieno patiekalo puikuodamasis išmeta jas į Tiberį. Jo svečiai nežino, kad upės dugne ištemptas tinklas, kad indus būtų galima susigrąžinti.

Čia matote prašmatnius pietus popiežiaus rūmuose. Popiežius su dailininku aptaria užsakymą. Už popiežiaus stovi jo maisto ragautojas.

Mikelandželas

Dar gyvas „dieviškasis Mikelandželas“ — skulptorius, tapytojas, architektas ir poetas — buvo laikomas genijumi. Jo asmenybė puikiai atitinka genijaus sampratą: talentingas, bet

įnoringas, tiesus ir nepastovus. Dažnai jis vaikščiodavo prakaituotas, susivėlęs ir miegodavo nenusiavęs batų. Jis kritikavo kitus menininkus. Kartą buvo toks šiurkštus, kad mokinys jam smogė ir sulaužė nosį. Kitą kartą Leonardas da Vinčis paprašė Mikelandželą paaiškinti gerbėjams poezijos posmelį. „Aiškink pats, — atšovė Mikelandželas, — tu, kuris nulipdei iš molio arklį ir net nesugebėjai jo nulieti“. Jis nelabai paisė savo užsakovų norų ir dažnai įrašydavo į sutartį išlygą, suteikiančią jam teisę dirbti taip, „kaip patinka minėtajam Mikelandželui“. Kartą, kai popiežius atsisakė jį priimti, Mikelandželas pabėgo iš Romos ir negrįžo septynis mėnesius. Paskui pats pasakojo, kad savo išvykimą popiežiui aiškinęs taip: „Ne iš blogos valios, bet dėl pažeminimo“.

Mikelandželas mokėsi amato tapytojo Girlandajo dirbtuvėje Florencijoje. Jis piešė antikines Medičių sodo statulas ir taip sėkmingai jas pamėgdžiojo, kad jo nukaltą miegančio Kupidono skulptūrą prekiautojas senienomis pardavė kaip antikinį originalą.

Kaip ir Leonardas da Vinčis, Mikelandželas tobulino tapybos būdus. Nors puikiai suprato perspektyvos dėsnius (žr. 15 p.), bet pabrėžė dailininko teisę jų nepaisyti, kai reikia sukurti tam tikrą įspūdį. Jo nuomone, „visi samprota-

vimai apie geometriją ir aritmetiką, visi įrodinėjimai dėl perspektyvos nieko negelbės akies neturinčiam žmogui". Kai jis iškalė Džuliano Medičio antkapį (1534), išaiškėjo, kad skulptūra nepanaši į mirusįjį. „Po tūkstančio metų niekam nerūpės, kaip jis iš tikrųjų atrodė", — atkirto Mikelandželas. Toks požiūris pagrindė naują tapybos stilių, vėliau meno istorikų pavadintą manierizmu; manieristai nepaisė taisyklių, norėdami pasiekti trokštamą efektą.

Mikelandželo kūryba paskatino keistis visą renesanso meną, kuris po 1520 prarado sugebėjimą su pasitikėjimu ir džiaugsmu žvelgti į žmogų, meilę ir gamtą (žr. 22 p.). Mikelandželo kūriniai kelia virpulį, o kartu kupini didingos rimties ir maldingumo. Jo vėlyvieji darbai perteikia žmogaus silpnumą, nuodėmingumą, liūdesį ir mirties nuojautą.

Mikelandželas mirė sulaukęs 89 metų. Jis buvo tikras renesanso „universalusis žmogus": jo talentas pasireiškė įvairiose sferose. Jis rašė eiles dailiu itališkuoju renesanso braižu. Mikelandželas architektas buvo taip vertinamas, kad 1546 jam patikėta vadovauti Šv. Petro bazilikos statybai.

Dešinėje: Mikelandželas tiki, kad akmens luite jau savaime slypi tam tikras pavidalas, o skulptoriaus darbas — tik nutašyti akmenį ir ją išlaisvinti. Pradeda iš priekio, kaldamas figūrą taip, tarsi keltų iš vandens. Ši nebaigta vergo statula, atrodo, stengiasi pati išsiveržti į laisvę iš ją įkalinusios uolos.

Kairėje: Mikelandželo „Dovydas" — daugiau kaip 4,25 m aukščio.

Viršuje: Mikelandželas padeda plisti Italijoje Mergelės Marijos garbinimui. Jo „Pietà", nukalta 1498–1499, — jauna moteris, „teigianti pasauliui amžinąjį Mergelės tyrumą".

Fonas: Mikelandželo medžiaga — marmuras iš Kararos akmens skaldyklų, esančių už 130 km nuo Florencijos.

Siksto koplyčia

1508 popiežius Julijus II paprašė Mikelandželo ištapyti Vatikano Siksto koplyčios lubas. Mikelandželas sutiko nenorom: sakėsi esąs skulptorius, o ne tapytojas.

Didžiulę freską (žr. 1–5 p.) dailininkas tapė net ketverius metus. Įpratęs tobulai atlikti darbą, jis nesamdė padėjėjų, tad dirbo daugiausia vienas, atlošęs galvą, ant pastolių, kylančių beveik iki pat lubų. 1510 parašytame eilėraštyje jis pavaizdavo, kaip buvo nepatogu dirbti:

Mano pilvas pakilęs net iki smakro...
Mano barzda spokso į dangų, o nugarkaulis kaip pleištas sminga į sprandą...
Mano veidas nuklotas storu dažų sluoksniu, nuvarvėjusiu nuo teptuko...
Nenoriu čia būti, aš ne tapytojas...

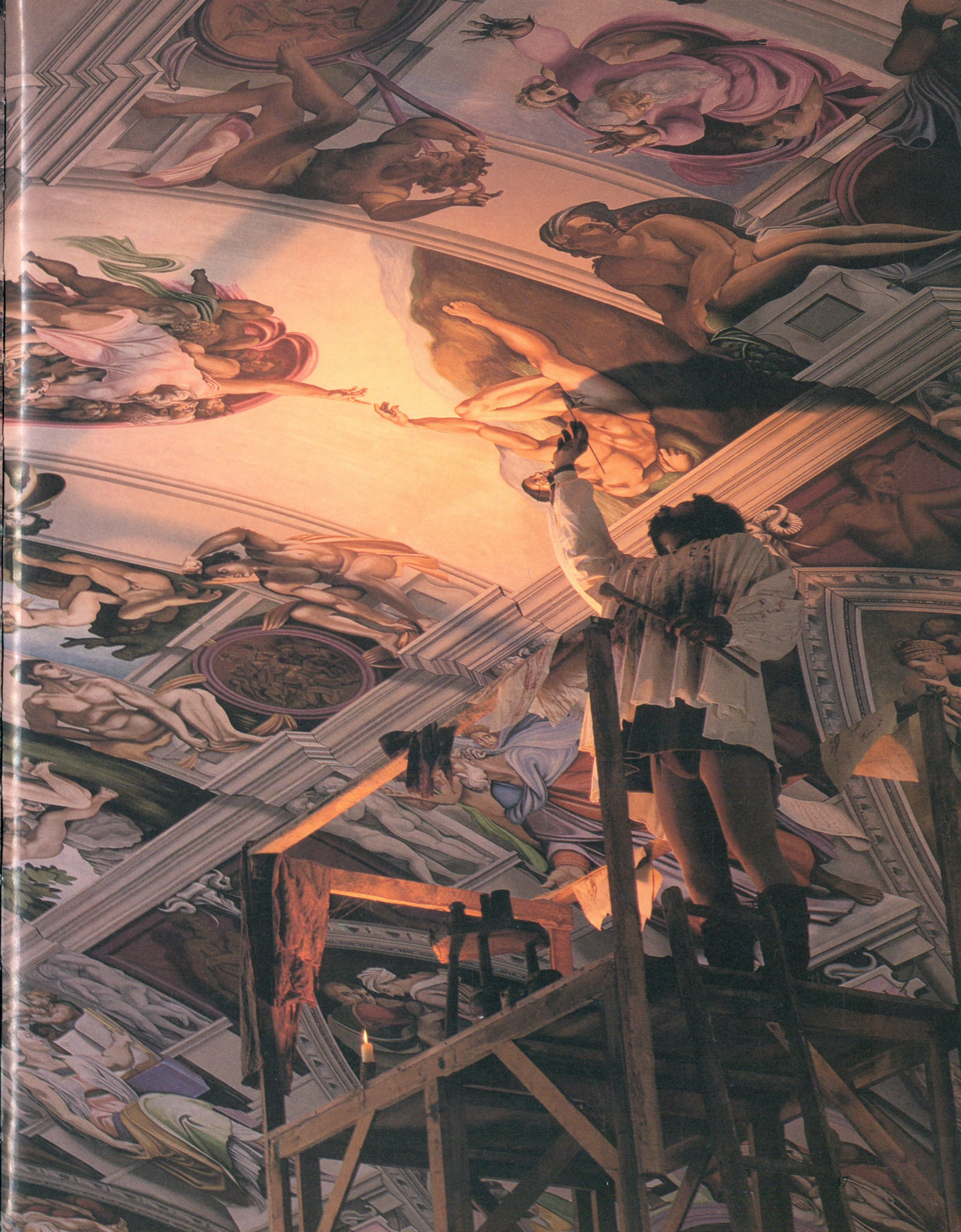
Temperamentingojo menininko ir nuožmiojo popiežiaus santykiai buvo audringi. Julijus dažnai užsikabarodavo viršun patikrinti darbo, ir vieną kartą, kai Mikelandželas pasakė jam baigsiąs „kai galėsiąs“, Julijus pagrasino nustumsiąs dailininką nuo pastolių.

Siksto koplyčios lubų freska užima 520 m² plotą, joje nutapyta 340 figūrų.

Biblijos paveikslai pasakoja pasaulio sukūrimo istoriją atvirkštine tvarka. Pradedama nuo užsitraukusio gėdą girto Nojaus, paskui eina Tvanas, Nojaus auka, Adomo ir Ievos išvarymas iš Rojaus sodo, Ievos ir Adomo (žr. dešinėje), dangaus ir vandenų, saulės ir mėnulio, o galiausiai — šviesos sukūrimas. Taip koplyčios lankytojai tikrąja žodžio prasme palieka už savęs šio pasaulio nuodėmes ir žengia link Dievo.

Iš šios Mikelandželo karikatūros matome, kaip nepatogiai jam tekdavo stovėti tapant freską.

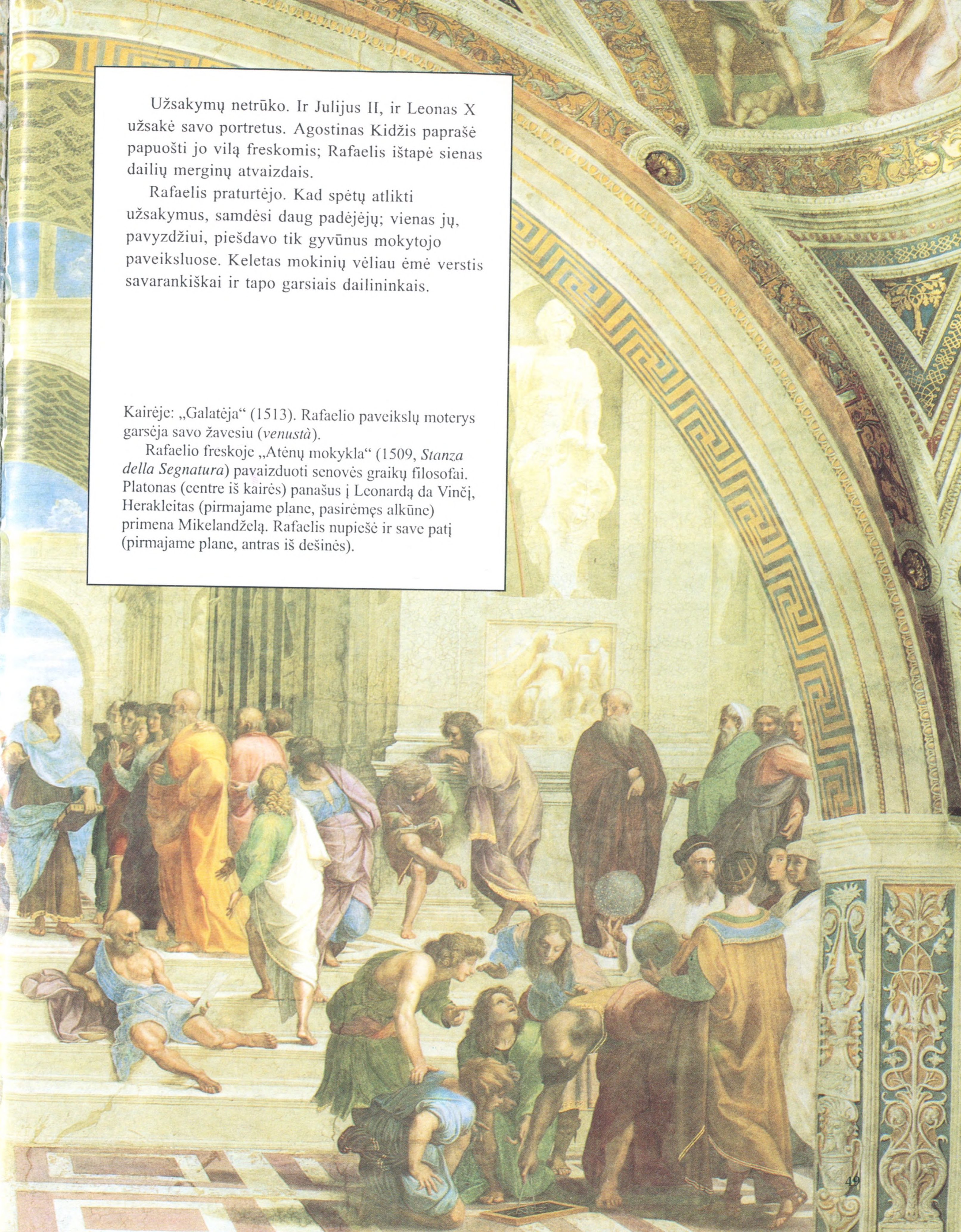

Rafaelis

Palyginti su nelaimėliu Leonardu ar ūmiuoju Mikelandželu, Rafaelis buvo pavyzdingas renesanso dvariškis. Urbino dvaro dailininko sūnus, jis rašė eiles ir draugavo su Kastiljone. Daugelis manė, kad jis kada nors taps kardinolu. Vazaris pavadino jį „mirtinguoju dievu“.

1508 Rafaelis išvyko į Romą ir gavo Julijaus II užsakymą ištapyti keletą Vatikano menių, pirmiausia *Stanza della Segnatura* (Parašų salę). Popiežius siekė, kaip teigia vienas dabarties istorikas, meno priemonėmis „parodyti popiežiaus ir Katalikų bažnyčios autoritetą, mokymą bei viršenybę“. Pavyzdžiui, Rafaelio paveikslas „Mišios Bolsenoje“, kuriame pavaizduotas abejonių apniktas kunigas pagaliau įtiki, kad duona ir vynas tikrai pavirto Kristaus kūnu ir krauju, — tai pamoka tiems, kurie abejoja Bažnyčios mokymu.

Užsakymų netrūko. Ir Julijus II, ir Leonas X užsakė savo portretus. Agostinas Kidžis paprašė papuošti jo vilą freskomis; Rafaelis ištapė sienas dailių merginų atvaizdais.

Rafaelis praturtėjo. Kad spėtų atlikti užsakymus, samdėsi daug padėjėjų; vienas jų, pavyzdžiui, piešdavo tik gyvūnus mokytojo paveiksluose. Keletas mokinių vėliau ėmė verstis savarankiškai ir tapo garsiais dailininkais.

Kairėje: „Galatėja“ (1513). Rafaelio paveikslų moterys garsėja savo žavesiu (*venustà*).

Rafaelio freskoje „Atėnų mokykla“ (1509, *Stanza della Segnatura*) pavaizduoti senovės graikų filosofai. Platonas (centre iš kairės) panašus į Leonardą da Vinčį, Herakleitas (pirmajame plane, pasirėmęs alkūne) primena Mikelandželą. Rafaelis nupiešė ir save patį (pirmajame plane, antras iš dešinės).

Muzika

Renesanso laikotarpiu muzika buvo svarbi Bažnyčios apeigų ir dvaro gyvenimo sritis. Ir paprasti žmonės mėgo linksmintis pritariant muzikai.

Renesanso autoriai teigia, kad kompozitoriai Gijomas Diufaji (1400–1474) ir Žoskenas Dėprė (apie 1440–1521) patobulino muziką taip pat, kaip Donatelas ir Mikelandželas pakeitė tapybą ir skulptūrą. XV a. aštuntajame dešimtmetyje Johanas de Tinktoris (apie 1435–1511), Italijoje gyvenęs olandas, tvirtino, kad „nėra nė menkiausio... verto klausytis kūrinėlio, kuris nebūtų sukurtas per pastaruosius keturiasdešimt metų“.

Renesanso muzikantai negalėjo mėgdžioti graikų ar romėnų, nes senovėje muzika nebuvo užrašoma. Tačiau jiems buvo pažįstamos graikų filosofo Pitagoro teorijos, tvirtinusios, kad harmonija turi remtis matematiniais intervalais, ypač tercijomis ir kvintomis (tokiais sąskambiais, kai antroji gaida dviem ir keturiais tonais aukštesnė už pirmąją). Renesanso kompozitoriai, pasinaudodami šiomis idėjomis, sukūrė kontrapunkto (harmoningo balsų derinimo) dėsnius. Florencijos katedros kupolo (žr. 17 p.) šventinimo iškilmėms Diufė parašė „Nuper rosarum flores“ — kūrinį, kurio garsų sąskambiai atitinka Bruneleskio kupolo proporcijas.

Vėliau kompozitoriai ėmė kurti daugiabalsę muziką, pabrėždami kelių balsų skambėjimo darną. Išpopuliarėjo tokie instrumentai, kaip klavesinas ir liutnia (jais galima groti akordais — kelių garsų sąskambiais). Žodžiai, jų nuotaika taip pat įgavo naują reikšmę. Vėlyvojo

kompozitoriai dažnai grįsdavo kūrinį viena paprasta melodija, nuolat kartojama įvairių balsų. Taigi renesanso muzikoje skambėjo sudėtingos melodijų ir dermių pynės.

Iš pradžių vyravo kompozitoriai olandai (pats garsiausias buvo Žoskenas). Tik XVI a. pabaigoje pradėjo reikštis italai, pavyzdžiui, Pjerluidžis da Palestrina (apie 1525–1594). Studentai net ir šiandien mokosi Palestrinos kontrapunkto.

Suvienodėjo gaidų rašymas, ir 1501 Venecijoje Otavianas Petručis pirmą kartą išspausdino muzikinį kūrinį su gaidomis ir žodžiais. Save gerbiančiam dvariškiui pasidarė būtina mokėti dainuoti ir groti. Izabelė d'Estė (žr. 27 p.) tobulai skambino liutnia, ir būtent jos dvare Mantujoje gimė *frottola* (keturbalsė daina). Kompozitoriai kūrė šokių muziką dvaro pasilinksminimams, pritaikydavo melodijas Petrarkos ir romėnų poeto Vergilijaus eilėms. Troškimas suderinti poeziją su muzika išugdė madrigalo žanrą (tai sudėtinga balsų kompozicija, kartais dalyvaujant ir instrumentams). O XVI a. Florencijos muzikų grupė — *Camerata fiorentina* — užsibrėžė sukurti tokią muzikinę formą, kuri primintų antikos muzikavimą. Šis sąjūdis sąlygojo operos atsiradimą amžiaus pabaigoje.

Būrelis vėlyvojo renesanso muzikantų. Dviem vienas priešais kitą stovintiems dainininkams pritaria (iš kairės į dešinę) bosinė viola, liutnia, dar viena bosinė viola, išilginė fleita, kornetas ir kitaronė (didžioji liutnia).

Teatras

Viduramžių Europoje miestelėnų gildijos rengdavo vaidinimus religinėmis temomis — miraklius ir misterijas. Toks teatras, kokį mes pažįstame dabar, atsirado renesanso Italijoje.

Iš pradžių mokslininkai humanistai, atradę graikų tragediją bei komediją, mėgino jas pamėgdžioti. Architektas Albertis lotynų kalba parašė komediją, kuri buvo palaikyta klasikiniu kūriniu. Dramaturgai ėmėsi pasaulietinių temų: jie kūrė proginius spektaklius (tarkime, vestuvėms) ir dvaro vaidinimus, kuriuose buvo rodomos scenos iš legendų apie karalių Artūrą arba svarbių istorinių įvykių paveikslai. Dėl to Bažnyčia uždraudė aktoriams vaidinti ant šventovių laiptų, ir jie gavo kraustytis ant vežimų ir balkonų. 1580 italų architektas Andrėja Paladijas (1508–1580, žr. 61 p.) Vičencoje pastatė pirmąjį nuolatinį teatrą.

XVI a. parašyti pirmieji dramos veikalai italų kalba. Dramaturgo Džandžordžo Trisino (1478–1550) „Sofonisbė“ (*Sofonisba*) buvo pirmoji, sulaukusi sėkmės. Nikolas Makiavelis itališkai parašė dvi nešvankias komedijas: „Kliciją“ (*Clizia*, pagal romėnų rašytoją Plautą) ir „Mandragorą“ (*La Mandragola*), apie kurią vienas anų laikų rašytojas sakė, kad ji „visas pranoksta originalumu“.

Augant teatrui, tobulėjo ir vaidyba, ypač nuo XVI a. vidurio, kai pirmą kartą scenoje buvo leista pasirodyti moterims. Renesanso aktorius privalėjo turėti švarų, stiprų balsą ir sugebėti perteikti jausmus (dažniausiai tai reiškė perdėtą vaidybą). Aktoriai improvizuodavo deklamuodami monologus ir prikurdavo savų pokštų, kad publikai nebūtų nuobodu. Labiausiai teatras klestėjo Venecijoje. Ypač išgarsėjo Andželas Beolkas (rašęs Paduvos tarme ir pravardžiuotas „prasčioku") ir aktorė Vinčenca Armani, XVI a. gražuolė, rašiusi tobula lotynų kalba ir pati kūrusi muziką savo eilėraščiams.

Teatras toks populiarus, kad „darbininkai verčiau vaikšto nevalgę, kad tik sutaupytų pinigų vaidinimui". Ypač jų mėgstama *commedia dell'arte* — kaukių komedija, kurioje pirmą kartą pasirodo klounai. Vienas personažas, Pulčinela, nuolat kivirčijasi su savo žmona. Arlekinas (dešinėje) — bukagalvis tarnas, bet puikus akrobatas. Jei aktorius, vaidinantis Arlekiną, pristinga žodžių, tai pavaišina kitus aktorius lazda!

Didelę įtaką teatrui daro ir karnavalai, tokie kaip ši šventė Sienoje.

Permainos religijoje

Būtų neteisinga vaizduoti renesansą kaip nekrikščionišką amžių. Visoje Europoje, o ypač Italijoje, milijonai paprastų vyrų ir moterų stengėsi laikytis Bažnyčios mokymo.

Vis dėlto renesanso laikai krikščionybei buvo sunkūs. Humanistai, pavyzdžiui, Vala, Vulgatoje (lotyniškajame Biblijos vertime, Katalikų bažnyčios naudojamame nuo IV a.) rado klaidų ir neteisingai išverstų vietų (žr. 9 p.). Mokslininkai, skaitę graikų raštus, pažino ir graikų dievus. Kartą per pamaldas, kuriose dalyvavo ir popiežius Leonas X, išsiblaškęs pamokslininkas ėmė melstis nemirtingiesiems (t.y. graikų dievams!). Kai kurie renesanso humanistai tikėjo, kad jų gyvenimą lemia žvaigždės (astrologija), skaitė okultinius raštus ir nusimanė apie magiją, alchemiją, burtus.

Tuo pat metu vis labiau didėjo nepasitenkinimas Katalikų bažnyčia. Gvičardinis, dirbęs Leono X sekretoriumi, pavadino popiežiaus dvarą „tikra gėda, visų pasaulio nedorybių ir piktybių pavyzdžiu. Jam nebus per daug pačių blogiausių žodžių“.

Nelaimė netruko ateiti, ir vis dėl pinigų. Prabangus popiežiaus Leono X gyvenimas ir architektūros projektai (ypač Šv. Petro bazilikos statyba) kainavo milijonus dukatų. Jis griebėsi visai negarbingų būdų prasimanyti pinigų. 1517, apkaltinęs sąmokslu, Leonas suėmė daug kardinolų. Vieną liepė pasmaugti, o kitus paleido už 150 000 dukatų išpirką. Netrukus jis įšventino 31 naują kardinolą: kiekvienas jų sumokėjo popiežiui daugiau kaip po 300 000 dukatų.

Įtampa vis didėjo. Makiavelis sakė: „Bažnyčios žlugimas ir bausmė jau čia pat“. Daugiausia nepatenkintųjų buvo Vokietijoje. 1516 Leonas buvo įspėtas, kad ten tūkstančiai tik ir laukia progos stoti prieš popiežių.

Tokia proga pasitaikė 1517, kai į Saksonijos miestą Vitenbergą atvyko Leono X pasiuntinys Johanas Tecelis. Jis pardavinėjo popiežiaus indulgencijas (nuodėmių atleidimo raštus), rinkdamas pinigus Mainco arkivyskupui, ką tik nusipirkusiam šią vyskupystę iš Leono X. Pusė Tecelio surinktos sumos turėjo keliauti į Romą — Šv. Petro bazilikos statybai apmokėti. „Šventasis Tėvas turi galią atleisti nuodėmes, o jei atleidžia jis, tai ir Dievas padarys tą patį", — pamokslavo Tecelis.

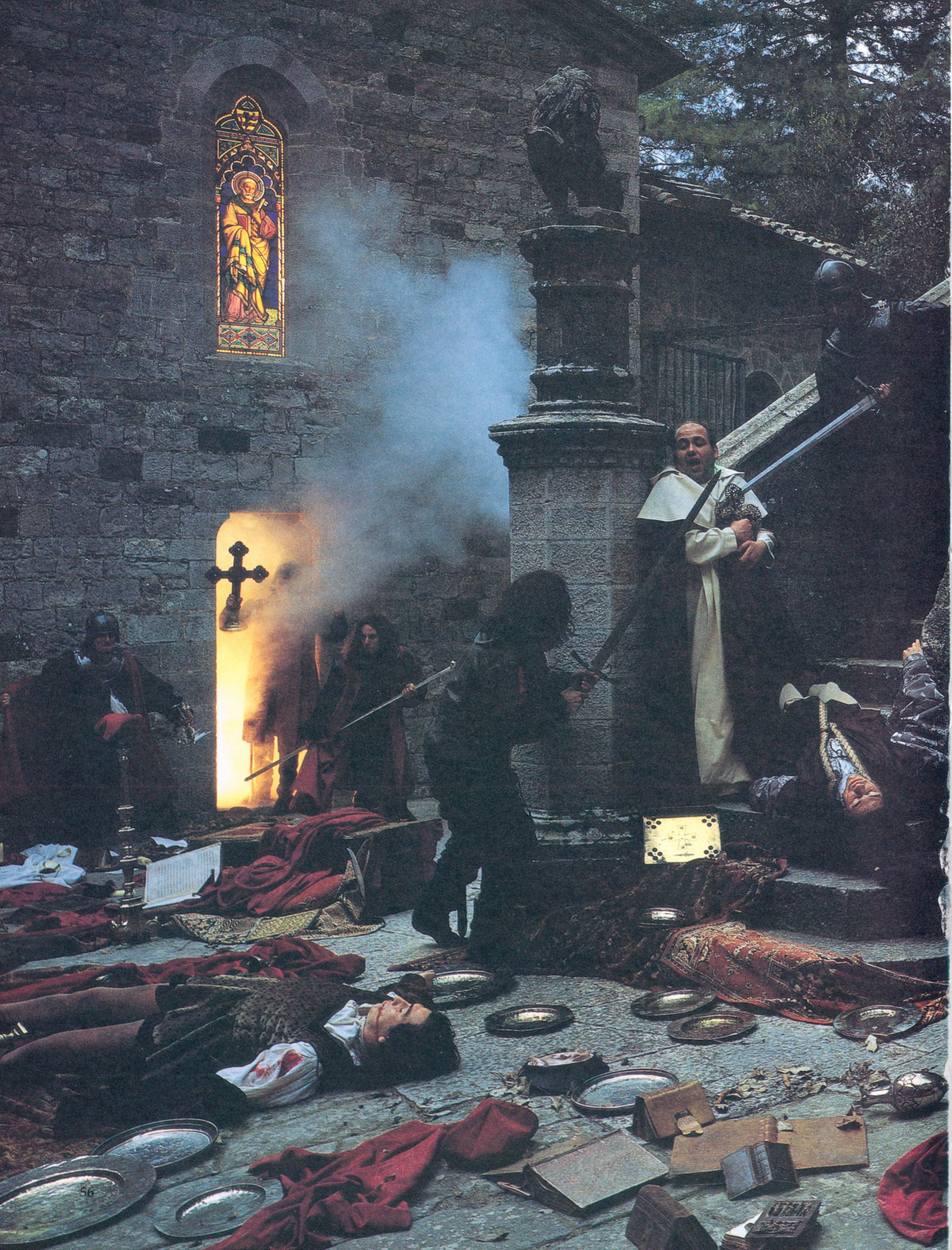
Toks požiūris papiktino vienuolį augustiną Martyną Liuterį (1483–1546). 1517 spalio 31 Liuteris prie Vitenbergo pilies bažnyčios durų prikalė savo „Devyniasdešimt penkias tezes prieš indulgencijas". Liuteris įrodinėjo, kad tikintįjį nuo pragaro išgelbės ne geri darbai (kaip mokė Tecelis), bet tikėjimas Jėzumi Kristumi. 1520 Leonas X paskelbė bulę, pasmerkusią Liuterį kaip eretiką. Tačiau tai nieko negelbėjo, nes Saksonijos kurfiurstas, įžvelgęs progą išsilaisvinti iš popiežiaus valdžios, paėmė Liuterį savo globon.

Kitos Vokietijos valstybės — Hesenas, Braunšveigas ir Brandenburgas — irgi pasipriešino Romai, tą patį padarė ir Danija bei Švedija.

Anglijos karalius Henrikas VIII sukilo prieš popiežių, kai šis nedavė leidimo skirtis su žmona. Taip gimė protestantizmas.

XVII a. paveiksle pavaizduota alchemiko laboratorija. Alchemikai studijuoja vadinamuosius „Hermio Trismegisto raštus" (sukurtus III a.). Juose teigiama, kad visatos vientisumą palaiko okultinės galios. Alchemikai mėgina paveikti tas jėgas magijos formulėmis, burtais ir simboliais. Jie viliasi atrasią filosofinį akmenį, kuris padėtų valdyti gamtą ir atskleistų amžinojo gyvenimo ir sveikatos paslaptį.

Romos apiplėšimas

Mūsų laikų istorikai dėl Katalikų bažnyčią ištikusių negandų kaltina popiežius. Popiežiai nesirūpino ganytojų pašaukimu, gyveno skandalingai ir ekstravagantiškai, o laikinosios (t.y. pasaulietinės) valdžios troško kaip joks kitas to meto valdovas. XVI a. pradžioje popiežius valdė vieną iš pačių galingiausių Italijos valstybių. Vis dėlto jis buvo per silpnas, kad galėtų varžytis su kitais dviem valdovais, norėjusiais užgrobti Italiją, — Pranciškumi I, Prancūzijos karaliumi, ir Karoliu V, kuris buvo ne tik Burgundijos ir Nyderlandų hercogas, bet ir Šventosios Romos imperijos imperatorius bei Ispanijos karalius.

Nieko nepaisydamas, popiežius Klemensas VII (valdė 1523–1534) rezgė sąmokslus, rungdamasis su dviem didžiausiomis pasaulio galybėmis. Kai 1524 Pranciškus įsiveržė į Italiją, Klemensas parėmė jį prieš Karolį. Tos sąjungos rezultatas buvo treji karo metai, nualinę didžiąją Italijos dalį.

1527 pavasarį Karolis Milane surinko didžiules vokiečių samdinių pajėgas ir keletą ispanų dalinių, vadu paskirdamas Karolį Burboną. O Pranciškus tais metais kariuomenės pasiųsti negalėjo, tad Klemensas liko be sąjungininkų.

Karolio armija žygiavo į pietus, į Romą. 1527 gegužės 6 kareiviai pralaužė sienas ir sugužėjo į miestą. Jau per pirmąjį išpuolį žuvo Burbonas, ir jo vyrai, kurių dauguma buvo liuteronai, ėmė siaubti miestą. Aštuonias dienas jie žudė, prievartavo ir plėšė be pasigailėjimo, sunaikino daug freskų ir skulptūrų. Ypač žiauriai elgėsi su vienuoliais ir vienuolėmis. Kardinolus tąsė po jų draugų namus, ir nelaimingieji maldavo paskolinti pinigų, kad galėtų sumokėti išpirką už savo gyvybę; paskui juos vėl griebdavo ir tampydavo iš naujo. Moterys šokdavo per langus, gelbėdamosi nuo prievartautojų, tėvai žudė savo dukras, kad jos netektų sužvėrėjusiai miniai.

Klemensas pasislėpė Šv. Angelo pilyje, o liuteronai surengė eiseną Romos gatvėmis, savo vadą aprengę popiežiaus drabužiais ir pasodinę ant asilo. Kai kunigas atsisakė paklusti jų reikalavimui suteikti asilui Komuniją, jį mirtinai nukankino. Grobikai, ieškodami aukso, išniekino šv. Petro kapą; pasakojama, kad vienas vokiečių kareivis ieties smaigaliu netgi pervėrė Nukryžiuotojo šoną. Vatikano rūmai virto arklidėmis, o popiežių bulės ir manuskriptai — žirgų pakratais.

Karolio kariuomenė išbuvo Romoje devynis mėnesius. Sakoma, kad per tą laiką Tiberiu nuplaukė du tūkstančiai lavonų, dešimt tūkstančių atgulė kapuose, o pinigų ir brangenybių pagrobta už keturis milijonus dukatų. Amžininkas pasakoja, kad kareiviai pavertė Romą „dvokiančia skerdykla", pūvančių kūnų tvaikas tvyrojo virš miesto dar daugelį mėnesių.

Nors miestas gana greitai atsigavo ir vėl susigrąžino Katalikų bažnyčios centro padėtį, Romos apiplėšimas pontifikatui buvo didelė tragedija. Jis visiems laikams panaikino iš viduramžių atėjusią tvarką, kad pasaulio valdovai privalo paklusti popiežiui. Amžininkai tai pavadino „Dievo bausme". Kai Klemensas mirė, Romos gyventojai iš džiaugsmo uždegė laužus ir tyčiodamiesi valkiojo popiežiaus kūną gatvėmis.

Romos apiplėšimas atėmė iš žmonių nerūpestingą savikliovą, tokią būdingą renesanso menui. Daugelis istorikų mano, kad Romos apiplėšimu ir baigėsi renesansas.

Kareiviai liuteronai, užsimetę ant šarvų kardinolų apsiaustus, plėšia ir degina bažnyčias, žudo kunigus.

Renesansas gyvas

Po Romos apiplėšimo daug mokslininkų ir menininkų pasitraukė į Veneciją, kuri XVI šimtmečio pabaigoje tapo renesanso mokslo ir menų židiniu.

Venecijoje klestėjo prekyba. Jos pirkliai susikrovė turtus, prekiaudami prabangos prekėmis iš Rytų (šilku ir prieskoniais), kurias gabeno turtingiesiems Vakarų didikams. Kasmet miestas išsiųsdavo šešis prekybos laivynus, iš viso 330 laivų su 36 000 žmonių įgula. Jie keliaudavo į Juodosios jūros pakrantes, Graikiją, Siriją, Egiptą ir Šiaurės Afriką arba į Angliją ir Flandriją. Venecijos Arsenalas (laivų statykla) buvo pati didžiausia Vakarų Europos pramonės įmonė, joje dirbo tūkstančiai darbininkų. Arsenalas dirbo konvejerio principu ir per karą sugebėjo šimtą dienų iš eilės kasdien pastatyti po laivą. Visi jie turėjo standartines sudedamąsias dalis (pavyzdžiui, irklus, stiebus ir bures), o atsarginės detalės laukė laivų visų tuometiniam pasauliui žinomų uostų sandėliuose.

Kaip sako vienas mūsų dienų istorikas, Venecijos valdžia buvo verta visos „Europos susižavėjimo ir pavydo". Ją sudarė renkamas dožas (kunigaikštis), renkama Didžioji taryba, 120 narių Senatas, leidęs įstatymus ir vadovavęs užsienio politikai, ir labai galinga Dešimties taryba, rūpinusis kasdieniais valstybės reikalais. Nuolatinis darbotvarkės klausimas per Dešimties tarybos posėdžius būdavo „kaltinimai" — įtariamųjų išdavyste teismai. Kiekvienas pilietis galėjo įskųsti savo kaimyną, parašydamas jo vardą ant popieriaus skiautės ir įmesdamas ją į liūto nasrus dožo rūmų sienoje. Įtariamieji būdavo suimami ir kvočiami Dešimties tarybos posėdyje. Jei nesugebėdavo įrodyti savo nekaltumo, taryba pripažindavo juos kaltais: nelaiminguosius pakardavo, nukirsdavo galvą, palaidodavo gyvus arba pasmaugdavo, o jų kūnus

slapčia įmesdavo į vieną vietelę lagūnoje, tyčia numatytą šiam reikalui.

Venecija garsėjo kultūra, skandalais ir prabanga. Dožas ir turtingieji pirkliai galėjo sau leisti globoti menus. Dailininkai, pavyzdžiui, Ticianas (apie 1490–1576), tapė jų portretus. Architektas Paladijas statė jiems vilas Terafermoje (tai Venecijos valdoma sausumos teritorija). Rašytojas Pjetras Aretinas (1492–1556) apsigyveno Venecijoje po 1527; jis apstulbino ir sužavėjo turtingus venecijiečius savo knygomis ir pjesėmis; kai kurios jų buvo nelabai padorios. Tais laikais Venecijai priklausęs miestas Paduva turėjo vienintelę Europoje universitetinę medicinos mokyklą, kuri reikalavo, kad ligonių lankymas būtų privaloma studijų dalis.

Veneciją ypač išgarsino muzika. Į Šv. Morkaus katedrą iš visos Europos buvo sukviesti geriausi dainininkai ir muzikantai. Muzikai kaip įmanydami stengėsi išgauti patį gražiausią garsų ir dermių skambėjimą. Tai padarė įtakos Paladijo bažnyčių projektams, nes daugiausia dėmesio buvo skiriama statinių akustikai (garso sklidimui uždaroje erdvėje).

Nors ir katalikai, venecijiečiai niekada nebuvo linkę visiškai paklusti popiežiaus valdžiai. Daugelis pritarė Erazmo, nuo 1508 dirbusio mieste su Aldumi Manucijumi, „naujajam pamaldumui". Venecijos vyskupai vadovavo sąjūdžiui, kėlusiam tikslą reformuoti Katalikų bažnyčią, o 1536 popiežius Paulius III paprašė venecijiečio Gasparo Kontarinio pirmininkauti komisijai, tiriančiai Bažnyčios problemas. Šios komisijos veikla prasidėjo kontrreformacijos (Bažnyčios pertvarkymo) procesas. Jo tikslas — išgelbėti Romos katalikų bažnyčią nuo žlugimo.

Renesanso amžiuje Venecijos dailininkai pradeda tapyti ryškiais aliejiniais dažais ir labai daug dėmesio skiria detalei — kaip šiame Leandro Basano paveiksle, vaizduojančiame prekybą ir eismą Venecijos kanaluose.

Renesanso paveldas

XVI a. italų renesansas pasklido po visą Europą.

Prancūzijai ir Ispanijai teko pati grietinėlė: pavyzdžiui, Leonardas da Vinčis išvyko į Prancūziją dirbti Pranciškui I, o Ticianas tapė Karolį V. Ne tokie garsūs menininkai vyko į kitus kraštus. Sulaužęs Mikelandželui nosį (žr. 44 p.), skulptorius Pjetras Toridžanas pabėgo į Angliją ir dirbo Vestminsterio abatijoje. Humanistas Filipas Kalimakas nukako į Lenkiją ir ten padėjo kurtis Lenkijos humanistų sąjūdžiui. Architektas Aristotelis Fioravantis suprojektavo Šv. Michailo soborą Kremliuje Rusijos carui Ivanui III.

Antra vertus, ir Europa veržėsi į Italiją. Vokiečių dailininkas Albrechtas Diūreris dvejus metus (1505–1507) praleido Venecijoje; susižavėjęs perspektyva ir žmogaus kūno proporcijomis, beveik visą likusį gyvenimą jis piešė itališku stiliumi. Martynas Liuteris (žr. 55 p.) lankėsi Romoje 1510 — ir pasibaisėjo. Flamandų gydytojas Andrėjas Vezalijus ir anglų gydytojas Viljamas Harvėjus (atradęs kraujo apytakos sistemą) dirbo Paduvos universitete.

Tam tikra prasme renesansas buvo tragedija. Lorencas Medičis ir Leonas X ne tik bankrutavo patys: jie nuskurdino ir šalis, kuriomis būtų turėję rūpintis. Renesansas sutapo su Vakarų krikščionybės skilimu į katalikybę ir protestantizmą — paskui ištisus šimtmečius tęsėsi karai, kitaminčių persekiojimas ir žudynės, liepsnojo eretikų laužai. Renesansas pagimdė tautinį nepakantumą, tironiją ir makiavelišką politiką. Šios jėgos ir šiandien grasina sunaikinti pasaulį.

Tačiau renesanso laimėjimai praturtino žmoniją.

Renesanso mokslininkai atgaivino archeologijos ir istorijos mokslus. Jie sugalvojo itališkąjį šriftą, malonų akiai popieriaus formatą, kišenines knygas ir daugelį mūsų paveldėtų muzikos žanrų. Jie sukilo prieš Bažnyčios įtaką mokslui, tikėjo tik savo stebėjimų ir bandymų rezultatais. Aistringas žinių troškimas padėjo pamatus XVII a. mokslo revoliucijai ir XVIII a. Švietimo sąjūdžiui. Taigi renesansas atvėrė kelią dabartinei matematikai, gamtos mokslams ir medicinai.

Noras viską žinoti iš dalies paaiškina italų vaidmenį Europos tiriamosiose ekspedicijose. Kristupas Kolumbas (1451–1506) gimė Genujoje. Jis buvo tipiškas renesanso žmogus — išdidus, pasitikįs savimi ir godus. Prisiskaitęs geografijos ir istorijos knygų, jis nusprendė, jog Bažnyčia neteisi tvirtindama, kad Atlantas esąs neperplaukiamas, ir 1492, norėdamas įrodyti savo teisumą, iškėlė bures Ispanijoje. Jo kelionė, be abejo, yra vienas iš pačių svarbiausių įvykių pasaulio istorijoje. Tačiau Kolumbas buvo ne vienintelis italas, ryžęsis tyrinėti pasaulį. Florencijietis keliautojas Amerigas Vespučis (1454–1512) pirmasis nustatė, kad Naujasis pasaulis yra ištisas žemynas, ir šis žemynas buvo pavadintas jo vardu. Kai Ispanijos karalius Ferdinandas 1508 nusprendė, kad tik išlaikę navigacijos egzaminą kapitonai gali plaukti per Atlantą, egzaminų komisijos vadovu jis paskyrė Vespučį. 1497 kitas italas, jūrininkas Džovanis Kabotas (1450–1498), britų laivu išplaukė į

Šiaurės Ameriką. Praėjus pusei šimtmečio, jo sūnus Sebastianas (1476–1557) pirmasis nutiesė jūrų kelią iš Britanijos į Rusiją.

Tris šimtus metų Italijos kultūra veikė žmonių mąstyseną. Užmiesčio vilos buvo statomos klasikiniu „paladijišku" stiliumi. Mokyklos mokė vaikus graikų ir lotynų kalbų. Žmonės jautė: jei nori atrodyti išprusęs, privalai nusimanyti apie meną, skaityti prozą ir poeziją, lankytis operoje bei teatre. Kelionė į Italiją buvo svarbi tikro džentelmeno išsilavinimo dalis, ir net XIX a. menininkai, pavyzdžiui, anglų tapytojas Dž. M. V. Terneris (1775–1851), buvo įsitikinę, kad būtina pagyventi Italijoje ir išstudijuoti renesansą.

Be to, renesanso laikais susiklostė mandagaus elgesio taisyklės: joms didžiausią poveikį padarė Kastiljonės knyga „Dvariškis". Išspausdinta 1528, ji 1537 buvo išversta į prancūzų, 1540 — į ispanų, 1561 — į anglų kalbą. 1566 pasirodė lenkiškas vertimas, tik vertėjas veiksmo vietą perkėlė iš Urbino į Krokuvą ir praleido tas vietas, kur kalba moterys. Jis neįtraukė ir skyrių apie dailę bei skulptūrą, remdamasis tuo, kad, girdi, „čia mes šitų dalykų nepažįstame"!

XIX šimtmečio istorikai tvirtino, kad pasauliui, kuriame jie gyvena, prasmę ir pavidalą suteikė renesanso laimėjimai. Dž. A. Saimonsas 1875 rašė, jog „Kastiljonės dvariškis yra... mūsų laikų džentelmenas — toks, koks norėtų būti kiekvienas išsilavinęs šių dienų žmogus".

Kairėje: garsusis Vezalijaus traktatas „Apie žmogaus kūno sandarą" (1543) grindžiamas Italijoje atliktais anatomijos tyrinėjimais. Veikalą iliustravo Janas Stefanas van Kalkaras, Italijoje gyvenęs vokiečių dailininkas. Išspausdinta Venecijoje.

Apačioje: lenkų astronomas Mikalojus Kopernikas (1473–1543) Paduvos ir Bolonijos universitetuose studijuoja graikų kalbą, matematiką ir astronomiją; gyvendamas Italijoje, jis iškelia teoriją, kad Žemė sukasi aplink Saulę.

Iš kur mes tai žinome?

Renesanso paveldas didžiulis. Istorikai gali tyrinėti dailininkų, pavyzdžiui, Botičelio (žr. 9 p.) ar Mantenjos (žr. 22–23 p.), kūrinius. Jie gali gėrėtis Donatelo skulptūros (18 p.) grožiu ar stulbinančiomis Mikelandželo Siksto koplyčios lubų freskomis (1–5 p.). Leonardo da Vinčio paveikslų išliko tik keletas, bet istorikams prieinami jo užrašai (40 p.). Bruneleskio kupolas vis dar dominuoja Florencijos panoramoje (17 p.), o Paladijo architektūra gyva ne tik jo statytose vilose bei rūmuose, bet ir šimtuose sekimų, pastatytų visoje Vakarų Europoje pamėgdžiojant jo stilių.

Be to, kartais mokslininkai mėgina atkurti renesanso laikų įrankius ir įvairius dirbinius. Tačiau svarbu nepamiršti, kad atkuriamo daikto detalių tikslumas priklauso ir nuo istoriko pažiūrų. Pavyzdžiui, prieš fotografuojant šiai knygai spausdinimo presą (žr. 25 p.), medinės detalės buvo nudažytos juodai, kad įrenginį vėliau būtų galima panaudoti filme apie Frankenšteiną.

Bet pats nuostabiausias dalykas tikriausiai yra tas, kad rašydamas šią knygą galėjau klausytis jau mūsų laikais atliekamų Palestrinos (žr. 51 p.) kūrinių įrašų, būdamas tikras, jog tai ta pati muzika, kurios klausėsi kardinolai ir didikai daugiau kaip prieš keturis šimtmečius.

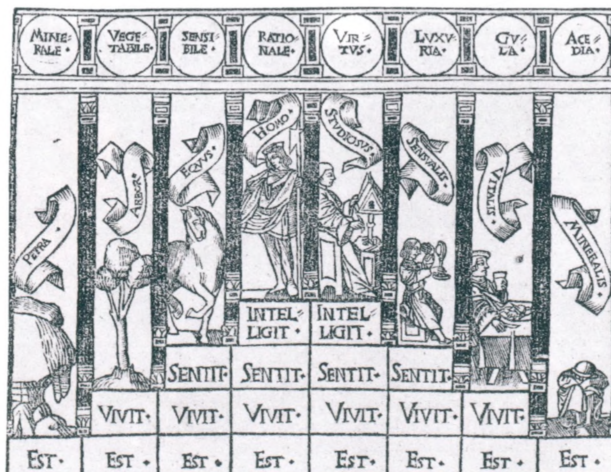

Raštingumas ir literatūra

Renesanso laikais labai padaugėjo raštingų žmonių, ir istorikui prieinama daug daugiau rašytinių šaltinių negu iš viduramžių laikotarpio. Mokslininkai gali naudotis daugybe rankraščių — nuo Florencijos pirklių verslo sąskaitų iki laiško, kuriame Mikelandželas giriasi, kaip jis parodęs popiežiui jo tikrąją vietą (žr. 44 p.). Tačiau jie turi atsiminti, kad autoriai galėjo ir neatskleisti visos tiesos.

Renesanso epochoje išrastas knygų spausdinimas (žr. 24 p.). Jos buvo gausiai leidžiamos ir godžiai skaitomos. 1520 per vieną mėnesį parduota 4000 vienos Liuterio knygos vienetų. Bent keletas jų tikrai turėjo išlikti — juoba kad renesanso laikais buvo įsteigta daug bibliotekų (žr., pvz., 34 p.).

Renesansas davė žmonijai puikių literatūros kūrinių, — tarp jų Petrarkos laiškai (žr. 8 p.), Erazmo filosofija (59 p.), Trisino scenos veikalai (52 p.), Policiano poezija (9 p.) ir garsusis Ariosto romantinis epas „Pašėlęs Rolandas“ (26 p.). Istorikai gali skaityti Makiavelio komedijas (52 p.) ir jo kandų

politikos veikalą „Kunigaikštis“ (33 p.) — tik jie privalo suprasti, kad ši knyga parašyta nevilties ir negandų metais ir anaiptol neatspindi tikrųjų Makiavelio pažiūrų bei veiksmų. Istorikas, kuriam rūpi tų laikų manieros ir papročiai, gali pasiskaityti „Dvariškį“, neišleisdamas iš akių to, kad Kastiljonė sukūrė idealizuotą Urbino diskusijų paveikslą, jau praėjus 21 metams po vaizduojamų įvykių, o jo tikslas buvo parašyti gero elgesio vadovėlį.

Pirmieji istorikai

Renesansą tiriantiems istorikams ganėtinai pasisekė: anų laikų istorikai irgi rašė istorijas. Bjondas ir Bračolinis (žr. 8 p.) vadinami „tikraisiais dabartinės archeologijos kūrėjais“, o renesanso autoriai atgaivino patį istorinio pasakojimo žanrą. Albertis (15 p.), Čeninis (20 p.) ir Vazaris (17 p.) paliko mums renesanso meno ir architektūros istoriją. Brunis (10 p.) ir Gvičardinis (26 p.) buvo ne tik atidūs istorikai, bet ir ėjo aukštas pareigas vyriausybėje, todėl žinojo, kas vyksta iš tikrųjų. Tik reikia turėti galvoje, kad renesanso rašytojai ne tiek stengiasi perteikti tikrą tiesą, kiek rūpinasi, kad skaitytojai suvoktų „istorijos pamokas“.

Dėl šios priežasties daugelis istorikų abejoja gana neįtikėtinais pasakojimais apie Italijos valdovus (žr. 32—34 p.). Dažnai ir siaubų pasakaitės apie Romos apiplėšimą gerokai perdėtos rašytojų, besistengiančių iš popiežių ištvirkimo išpešti moralą; pavyzdžiui, dar nė vienam istorikui nepavyko nustatyti, nei kuo vardu buvo moteris, nusižudžiusi iš baimės tapti prievartautojo auka, nei kas buvo tas tėvas, kuris nužudė savo dukterį, gelbėdamas nuo minios patyčių (žr. 57 p.).

Minties laisvė ir galia

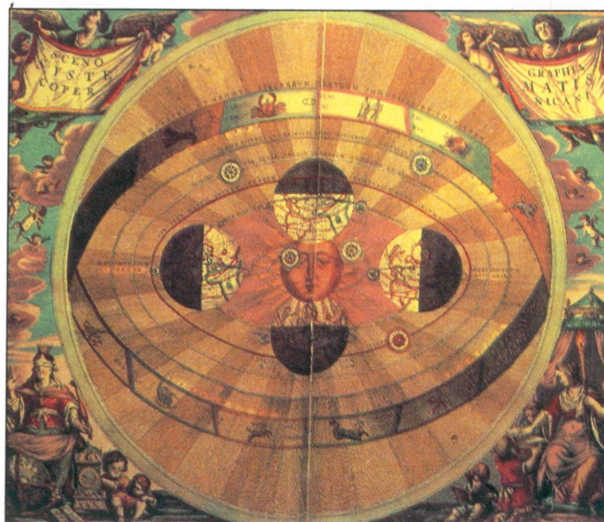
Šią knygą pradėjau nuo to, kaip skyrėsi žmonių mąstysena viduramžiais, kai buvo tikima, kad valdžios įsakymai ir Katalikų bažnyčios mokymas yra Dievo duoti. Renesansas tai paneigė ir iškėlė naują požiūrį, kad tiesa pažįstama skaitant ir tyrinėjant, o paskui savarankiškai darant išvadas. Tikriausiai iš visų renesanso laimėjimų šis ir yra pats svarbiausias.

Ar renesansas buvo naujųjų amžių pradžia? Dabar jūs galite atsakyti patys, tik neužmirškite, kad idėja, jog turite spręsti savarankiškai, pirma gerai pažinę faktus, gimė renesanso laikais.

Viršuje: tapybos darbai mums daug pasako apie renesanso laikus; pavyzdžiui, Rafaelio (žr. 48 p.) paveiksle „Mišios Bolsenoje“ matome šveicarų gvardijos, saugojusios popiežių, uniformą.

Apačioje: astronominis žemėlapis (apie 1543), sudarytas pagal Koperniko teoriją (žr. 61 p.). Renesanso idėjos išliko tuo metu spausdintose knygose.

Apačioje iš kairės: ši XVI a. prancūzų humanisto Šarlio de Buelio (apie 1479–1553) diagrama teigia, kad yra keturios žmogiškumo pakopos. Tinginys tik egzistuoja (lotyniškai *est*) kaip akmuo. Godišius, sakytume, palaiko gyvastį (*vivit*) kaip augalas, o turtuolis — vadovaujasi juslėmis (*sentit*) kaip gyvūnas. Tik mokslininkas, kuris mąsto (*intelligit*), yra tikrai žmogiškas.

Rodyklė

1400 1410 1420 1430 1440 1450 1460 1470 1480 1490 1500 1510 1520 1530 1540 1550 1560 1570 1580 1590

Dorotėja Buka, 1400–1436
1401 Gibertis laimi Baptisterijos durų konkursą
1402 miršta Džanas Galeacas Viskontis
apie 1410 Bruneleskis aprašo matematinę perspektyvą
1427 Brunis išrenkamas Florencijos kancleriu
1434 į valdžią Florencijoje ateina Medičių šeima
apie 1439 Gutenbergas išranda spausdinimo presą
Džovanis Kabotas, keliautojas, 1450–1498
1454 Lodžio taika
Aldus Manucijus, Venecijos spaustuvininkas, 1449–1515
Sebastianas Kabotas, keliautojas, 1476–1557
1478 Sikstas IV rengia sąmokslą prieš Lorencą Puikųjį
1493 Lodovikas Sforca prašo Karolio VIII įsikišti į konfliktą Italijoje
1495 05 12 Karolis VIII karūnuojamas Neapolio karaliumi
1525 Pavijos mūšis
1527 05 6–13 Romos apiplėšimas
1490 Medičių banko žlugimas
1492 Kolumbas išplaukia į Ameriką
1517 10 31 Liuterio „Devyniasdešimt penkios tezės prieš indulgencijas“
1499–1503 Čezarės Bordžos kovos Popiežiaus srityje
Džirolamas Savonarola, maištingasis Florencijos pamokslininkas, 1452–1498
1453 Konstantinopolį užima turkai osmanai
Amerigas Vespučis, keliautojas, 1454–1512
1505–1508 Kastiljonė gyvena Urbine
1528 pasirodo Kastiljonės knyga „Dvariškis“

Žymieji žmonės ir įvykiai

apie 1460 pirmieji spausdinimo presai Italijoje
apie 1516 Makiavelis parašo „Kunigaikštį“
Kotryna Sforca, apie 1462–1509
Izabelė d'Estė, 1474–1539
apie 1550 moterims pirmą kartą leidžiama vaidinti scenoje
Beatričė d'Estė, 1475–1497
1580 Paladijas suprojektuoja pirmąjį nuolatinį teatrą
1501 Otavianas Petručis išspausdina gaidas
apie 1430 Donatelo „Dovydas“
1508–1512 Mikelandželas tapo Siksto koplyčios lubas
1508–1514 Rafaelis tapo *Stanza della Segnatura* Vatikane
apie 1495 Leonardas tapo „Paskutinę vakarienę“

ANKSTYVASIS (KLASIKINIS) RENESANSAS

BRANDUSIS RENESANSAS

Valdovai

Popiežiai
Mikalojus V 1447–1455
Pijus II 1458–1464
Sikstas IV 1471–1484
Aleksandras VI 1492–1503
Julijus II 1503–1513
Leonas X 1513–1521
Klemensas VII 1523–1534
Paulius III 1534–1549

Mantuja
Džanfrančeskas Gonzaga 1407–1444
Lodovikas Gonzaga 1444–1478
Frančeskas II Gonzaga 1484–1519

Riminis
Sidžizmondas Malatesta 1432–1468

Florencija
Kozimas Medičis 1434–1464
Lorencas Medičis, Puikusis 1469–1492

Ferara
Leonelas d'Estė 1441–1450
Erkolė d'Estė 1471–1505

Neapolis
Alfonsas I 1442–1458
Ferantė I 1458–1494

Urbinas
Federikas da Montefeltras 1444–1482
Gvidobaldas 1482–1508
Lorencas Medičis 1516–1519

Milanas
Galeacas Marija Sforca 1466–1476
Lodovikas Sforca 1494–1500

Prancūzija
Karolis VIII 1483–1498
Pranciškus I 1515–1547

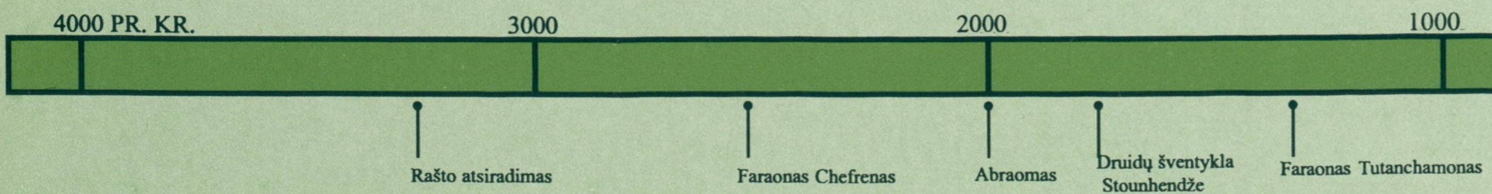
Šventoji Romos imperija
Karolis V 1519–1556

1400 1410 1420 1430 1440 1450 1460 1470 1480 1490 1500 1510 1520 1530 1540 1550 1560 1570 1580 1590

PASAULIO ISTORIJA

EGIPTAS: SENOJI KARALYSTĖ

1310 1320 1330 1340 1350 1360 1370 1380 1390 1400 1410 1420 1430 1440 1450 1460 1470 1480 1490 1500 1510 1520 1530 1540 1550 1560 1570 1580 1590 1600

Humanistai ir menininkai

Petrarka, 1304–1374

Kolučas Salutatis, 1331–1406

Filipas Bruneleskis, 1377–1446

Vitorinas da Feltrė, 1378–1446

Lorencas Gibertis, 1378–1455

Podžas Bračolinis, 1380–1459

Donatelas, 1386–1466

Flavijas Bjondas, 1392–1463

Paolas Učelas, 1397–1475

Mazačas, 1401–1428

Leonė Batista Albertis, 1404–1472

Lorencas Vala, 1407–1457

Frančeskas Laurana, apie 1430–150

Andrėja Mantenja, 1431–1506

Marsilijas Fičinas, 1433–1499

Andrėja del Verokjas, 1436–1488

Žoskenas Dėprė, apie 1440–1521

Sandras Botičelis, 1444–1510

Donatas Bramantė, apie 1444–1514

Luka Pačolis, 1445–1517

Domenikas Girlandajas, 1449–1494

Leonardas da Vinčis, 1452–1519

Nikolas Makiavelis, 1469–1527

Deziderijus Erazmas, apie 1469–1536

Mikalojus Kopernikas, 1473–1543

Lodovikas Ariostas, 1474–1533

Mikelandželas, 1475–1564

Baldasarė Kastiljonė, 1478–1529

Džandžordžas Trisinas, 1478–1550

Rafaelis, 1483–1520

Frančeskas Gvičardinis, 1483–1540

Ticianas, apie 1490–1576

Pjetras Aretinas, 1492–1556

Andrėja Paladijas, 1508–1580

Džordžas Vazaris, 1511–1574

Pjerluidžis da Palestrina, apie 1525–1594

1310 1320 1330 1340 1350 1360 1370 1380 1390 1400 1410 1420 1430 1440 1450 1460 1470 1480 1490 1500 1510 1520 1530 1540 1550 1560 1570 1580 1590 1600

ROMOS IMPERIJA

BRITŲ IMPERIJA

PR. KR. 0 PO KR. 1000 2000 PO KR.

Buda

Jėzus Kristus

Julijus Cezaris

Karolis Didysis

Hastingso mūšis

Juodoji Mirtis

Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai

Vidaus degimo variklio išradimas

Abrahamas Linkolnas

Prancūzijos revoliucija ir Napoleonas

Knyga išleista
Atviros Lietuvos fondui parėmus

„Švietimas Lietuvos ateičiai“ — tai projektas, atsiradęs sėkmingai sutapus Lietuvoje vykstančios švietimo reformos ir garsaus filantropo George'o Soroso veiklos pagrindinėms idėjoms bei siekiams. Jį įgyvendina Atviros Lietuvos fondas, bendradarbiaudamas su Švietimo ir mokslo ministerija. Projekto paskirtis — esmingai tobulinant švietimo sistemą, paskatinti lietuvių tautos ir krašto tautinių mažumų kultūrinę pažangą, atviros pilietinės visuomenės Lietuvoje kūrimąsi.

Tikimės, kad ši projekto parengta knyga prisidės prie krašto mokyklos atsinaujinimo.
Projekto iniciatoriai būtų nuoširdžiai dėkingi knygos skaitytojams už išsakytus vertinimus.

ISBN 9986–02–179–0
ISBN 1–898304–00–9